

VERSLAG

OVER HET

BESTUER EN DEN TOESTAND DER ZAKEN

VAN DE

STAD TURNHOUT,

door het kollegie van Burgemeester en Schepenen
aan den Gemeenteraad,
in zyne zitting van den 5^{en} October, voorgedragen.

1857

BREPOLS EN DIERCKX ZONN.

Byne Heeren,

Wy hebben andermael de eer UEd., overeenkomstig de bepalingen van het art. 70 der gemeente-wet, ons jaerlysch verslag over het bestuur en den toestand der zaken dezer stad te doen.

TITEL I.

STAET DER BEVOLKING.

De opneming der bevolking, welke ingevolge het koninklyk besluit van 14 july 1856, op den 31^{en} december ll. in onze stad heeft plaats gehad, geeft op, dat de wezenlyke bevolking derzelve uit 7,263 van het mannelyk, 7,545 van het vrouwelyk geslacht, of zamen uit 14,808 zielen bestond. Het getal der persoonen, die in onze stad op voormelden dag tydelyk verbleven, zoo als studenten, pensionnairen, reizigers, schippers, de zieken in het gasthuis en de gevangenen op het kasteel, welke aen onze stad niet toebehoorden, beliep op 171.

BEWEGING VAN DEN BURGERLYKEN STAND.

Geboorten, sterfgevallen, huwelyken, echtscheidingen, erkende en gewettigde kinderen.

De volgende staet toont op eene klare wyze aen de beweging van den burgerlyken stand (geboorten en sterfgevallen) gedurende de jaren 1855 en 1856 :

Volgens opgave zijn er gestorven, ten gevolge van :

	T'huiss.		In 't gasthuis, andere openbare gestichten, enz.	
	MANN.	VROUW.	MANN.	VROUW.
Bloedsparing . . .	1			
Borstwater . . .	15	16	6	5
Crampt . . .	2	2		
Croupe . . .	7	6		
Geracktheid (apoplexie)	5	4	1	
Kanker . . .		2		
Kinderbedziekte . . .		1		
Mazelen . . .	23	52		
Stuipt . . .	57	22		
Typhus . . .	5		1	
Teefing . . .	28	38	14	10
Verongelukking . . .	2	1		
Verzwakking . . .	22	16	6	8
	<u>149</u>	<u>141</u>	<u>28</u>	<u>21</u>

Overeenkomend totaal 559

Huwelyken.

Tusschen jongensen meisjes van 21 jaren en beneden	5
» » » 21 tot 25 jaren voltr.	22
» » » 25 » 50 »	48
» » » 50 » 55 »	19
» » » 55 » 40 »	11
» » » 40 » 45 »	1
» » » 45 » 50 »	1
» » » 50 » 55 »	1
» » » weduwen 25 » 50 »	2
» » » » 50 » 55 »	1
» » » » 40 » 45 »	1
» » » » 21 » 25 »	1
» » » » 25 » 50 »	1
» » » » 50 » 55 »	2
» » » » 55 » 40 »	7
» » » » 40 » 45 »	5
» » » » 45 » 50 »	5
» » » » 50 » 55 »	2
» » » » en weduwen 50 » 55 »	2

Mede te dragen . . . 155

		Mede gedragen . . .		
Tusschen weduwen en wed.	van 55 tot 40 jaren voltr.			133
» » » »	40 » 45 »			2
» » » »	45 » 50 »			1
» » » »	50 » 55 »			2
» » » »	55 » 60 »			1
» » » »	70 » 75 »			1

In 1855 . . . 141
 Verschil in meer . . . 105

Echtscheidingen.

Geene.

Erkende kinderen,

In 1856 . . . 1
 In 1855 . . . 1
 Verschil . . .

Gewettigde kinderen.

		JONGENS. MEISJES.	
Van 5 maanden tot 1 jaer		0	1
» 1 jaer tot 2 jaren			2
» 2 » 5 »		1	4
» 5 » 10 »		2	
Totaal . . .		<u>10</u>	

Veranderingen van woonplaats.

Sedert den 1° january tot en met den 31° december 1856 zijn er in onze stad komen woonen :
 Van gemeenten uit deze provincie 185 mann. 210 vr.
 Van eene andere provincie van het rijk:

Uit Brabant	26	»	15
» Henegouwen . . .	4	»	2
» Limburg . . .	2	»	5
» Luik . . .	1	»	4
» Luxemburg . . .	2	»	1
» Namen . . .	6	»	1
» Oostvlaenderen . . .	1	»	0
» Westvlaenderen . . .	7	»	8
	<u>254</u>	»	<u>211</u>
» Holland . . .	25	»	51
» Frankryk . . .	1	»	1
Totaal	<u>260</u>	»	<u>293</u>

Er zyn tusschen gemeld tydstip van hier vertrokken :

Naer gemeenten in deze provincie	177	mann.	211	vr.
» andere gemeenten in het ryk	67	»	45	»
» anderekoningryken en landen	18	»	52	»
Totael	262	»	288	»

Gevolgenlyk zyn er uit onze stad 2 mannen meerder vertrokken dan komen woonen, en er zyn 5 vrouwen meerder in onze stad komen woonen dan vertrokken.

Aenmerkingen omtrent het houden der registers van den burgerlyken stand.

De registers van den burgerlyken stand worden by volharding met nauwkeurigheid gehouden.

Verificatis der registers van den burgerlyken stand.

De nedergelegde registers over 1856 hebben nogmaels aen den prokureur des konings geene aenleiding tot aenmerking gegeven.

TITEL II.

GEMEENTE-BESTUER.

Gemeente-raed.

In onzen gemeente-raed is geene enkele vacatuur. De raed heeft in 1856 maer 54 zittingen gehouden, en over 146 verschillende zaken eene beslissing genomen.

Den laetsten dynsdag van deze maend zullen de gemeente-kiezers, overeenkomstig het art. 20 der gemeentewet van 30 maert 1856, tot de vernieuwing van de kleinste helft des raeds, welke met 1° januari aenstaende aftreedt, worden opgeroepen.

De heeren raedsleden, wier mandaet op voormeld tydstip eindigt, zyn : J. F. Noten, J. B. Straelen, Ad. Stynen, Jos. Marynen, N. Vanballeaer en M. Gerstmans. Allen kunnen herkozen worden.

Kollegie van burgemeester en schepenen, persooneel en inrigting der burealen.

Zondor verandering.

Kieslysten.

De kieslysten over de jaren 1857 en 1856, geven by vergelyking den volgenden uitslag :

Jaer.	KIEZING VOOR DE VORMING		
	der wetgevende kamers.	van den provincialen raed.	van den gemeente-raed.
1857	204	271	314
1856	258	206	306
Verschiil (in meer)	6	5	8
(in min)	»	»	»

De herziening van deze lysten heeft andermael geene aenleiding tot reklamen gegeven.

Zie hier de herhalende tabel der verschillende staten en beroepen, waertoe de personen, op de kieslyst voor de wetgevende kamers bragt, behooren :

Aadvokaten	2
Ambachtslieden	26
Ambtenaers of beambten in werkelyken dienst	13
Aennemers	4
Artsenbereiders	3
Banckelbakkers	1
Brouwers	5
Eigenaers	6
Genees- en heelmceesters	4
Gepensioneerde ambtenaers	1
Getitelleerde en ongetitelleerde edellieden	1
Griffiers	2
Handelaers	25
Herbergiers	6
Kooplieden en slyters	21
Landbouwers	59
Leeraers	3
Ministers der eerediensten	5
Molenaers	7
Notarissen	4
Nyverheids-oesenaers	20
Officiers van het openbaer ministerie	2
Procureurs of avoués	2
Regters of raedsheeren	4

Mede te dragen 233

	Mede gedragen	235
Renteniers		13
Slagters		1
Tappers		12
Zaekwaarnemers		2
Zilversmeden		5
	Totaal	284

Lyst der jury.

De herziene naemlyst der persoonen, die in onze stad als jury kunnen worden geroepen, beloopt voor dit jaer ten getalle van 50, en in het afgelopen jaer was hetzelfde 55.

Kiezingen.

Zoo als wy hier voren onder den titel *Gemeente-Bestuer* hebben gezegd, zal er den laetsten dynsdag van deze maend eene kiezing plaets hebben tot het vernieuwen var de kleinste helft van onzen gemeente-raed.

Bewegingen der zaken van het bestuer.

Ofschoon de werkzaemheden van het bestuer jaerlyks grooter worden, mogen wy echter herhalen, dat ze alle geregeld en by tyd worden afgedaen.

Stadsschriften.

Zonder verandering.

Gemeente-goederen.

Roerende en onroerende goederen.

Zonder verandering.

Aenkoopingen, verkoopingen en mangelingen.

De eenige verandering die wy deswegens sedert ons laetste verslag hebben aen te stippen, zyn de gedane en nog te doene aenkoopingen, verkoopingen en mangelingen voor het maken van den nieuwen huertweg op Merxplas.

Betwistbare zaken.

Geene.

Gemeente-reglementen.

Sedert ons laetste verslag zyn er geene andere nieuwe reglementen in-zwang gesteld, dan dat betrekkellyk de bevolking.

TITEL III.

GEMEENTE-INKOMSTEN.

Ontleding van de gemeente-rekening van 1856 en waardeering der begrooting voor 1858.

Gewoone en buitengewoone ontvangsten.

A. Gewoone.

	Rekening.	Begrooting.
<i>Erflyke inkomsten.</i>		
Verhuring van huizen en andere opbrengende gebouwen	1000- »	1000- »
Verkoop van turf, schadden, hout en strooisel	1499-85	1000- »
<i>Gemagtigde heffingen, schattingen en belastingen.</i>		
Voor het onderhouden en verbeteren der buertwegen	5575-55	5500- »
Opbrengst van het staengeld op de straten en merkten	1597-25	1600- »
Gewoone additionele centimen op de belastingen	5589-85	5550- »
1/3 der belasting op de honden	598-45	350- »
Stads-octrooi	65282-18	64000- »
Belasting op de boter, wegens de vermoedelyke slyting door de koetjenhouders	1761-68	1750- »
Idem op haver, hooi, strooi en voorgevels der huizen	19985-69	20000- »
Idem op de rytuigen op veren of riemen	565- »	370- »
Opbrengst der boeten	415-19	500- »
<i>Andere ontvangsten.</i>		
Opbrengst der akten van den burgerlyken stand	62-72	70- »
		Mede te dragen fr. 101,551-59 99,690- »

Mede gedragen fr. 101551-59 99690- »		
B. Buitengewoone.		
Goed slot der vorige rekening	»- »	15201-54
Id. van de begrooting van 1857	»- »	504-35
		<hr/>
		115195-89
Af te trekken het overschot der vorige dienstjaren	»- »	4674-27
		<hr/>
Blyft		108521-62
Toelage van de provincie voor de stads-teekenschool	500- »	500- »
Id. id. voor het lager onderwijs.	794-05	1000- »
Id. Id. van het gouvernement voor het bestraten van den nieu- wen buertweg op Hoogstraten over Merxplas.	»- »	14000- »
Id. voor het stom-dooft kind Ver- heyen	200- »	100- »
Verschillende ontvangsten	2595-25	1000- »
Buitengewoone opercentimen	4210-15	4200- »
Id. id. ingevolge koninklyk be- sluit van 26 november 1855	2406-68	2400- »
Persoooneelen omslag voor de nachtwakers	1191-46	1200- »
Militaire logementen, enz.	»- »	1000- »
Bedrag der leening van 1856	15000- »	»- »
		<hr/>
Totaal fr.	128028-92	153721-62

Gewoone en buitengewoone uitgaven.

1° Kapittel. Huishoudelyk plaet- selyk bestuer	16767-58	17586-24
2° » Publieke veiligheid en gezondheids-ge- stellenis	12355-71	15154-98
3° » Gemeente-werken	8595-14	10100- »
4° » Handel en scheepvaart	»- »	»- »
5° » Casertering, logement en militaire transp.	505-58	1000- »
		<hr/>
Mede te dragen	37997-81	41641-22

Mede gedragen		
6° » Publieke weldadigh.	37997-81	41641-22
7° » Eeredienst	38574-15	39160- »
8° » Openbaer onderwys.	1025- »	1025- »
9° » Schoone kunsten	7738-59	8665- »
10° » Gevestigde schuld	1491-51	1500- »
11° » Regelingen	14164-75	15767-95
12° » Herhalingen	69-72	117-84
13° » Buitengew. uitgaven	5444-91	200- »
14° » Verschillende uitgav.	1784 18	2181-58
15° » Nieuwe werken en byzondere uitgaven	1370- »	1570- »
		<hr/>
Totaal fr.	114828-58	152826-59

Uitkomst van de begrooting voor 1858.

Ontvangsten	fr. 155721-62
Uitgaven	» 152876-59

Overschot fr. 895-05

Schulden.

De stads gevestigde schuld, in ons vorig verslag op-
geven, beliep alsdan fr. 36568-44
Sedert zyn er nog vier obligatiën van
5 % afgelegd, behoopende te zamen. » 4555-16

Dus blyft er van deze schuld nog bestaan fr. 52033-28
Over de stads eischbare schuld hebben wy van geene
verandering gewag te maken. Het kapitaal van 9 obli-
gatiën van Ned. f 50-» aen 5 %, en 9 coupons, welke
men nog niet heeft aengeboden, en waarvan de eige-
naers onbekend zyn, beloopt fr. 1294-70.

Leeningen.

De nagenoemde leeningen, in ons vorig verslag ver-
meld, beliepen nog op 6 october 1856, te weten :
Die van 1845, gevende 4 1/2 p. % fr. 10000-»
Hierop is er met 1° january jl.
afgelegd geworden. » 1000-»

Blyft fr. 10000-» of 10000-»
Mede te dragen 10000-»

	Mede gedragen	fr. 10,000
Die van 1847 aen 5 %.	» 45000-»	
Hierop is er ook met 1 ^o january		
jl. afgelegd geworden	» 2000-»	
	<hr/>	
	Blyft fr. 45000-»	ci 45000-»
Die van 1848 ook aen 5 %.	» 9000-»	
Hierop is er insgelyks met 1 ^o ja-		
nuary jl. terug gegeven	» 1000-»	
	<hr/>	
	Blyft fr. 8000-»	ci 8000-»
Op de leening van 1856, bedragende		
fr. 15000-», iser noggeene teruggave geschied, ci 15000-»		
	<hr/>	
	Totaal fr. 76000-»	

Financiële gestellenis.

De opbrengst van ons octrooi, die ten gevolge van de prysvermindering der eetwaren, wat is vermeerderd, heeft onzen financiëlen toestand eenigzins verbeterd.

De volgende voorwerpen, aen een octrooi-regt alhier onderworpen, hebben in 1856 zuiver opgebracht, te weten:

De wyren	fr.	2481-24
» azynen		1025-26
Het gedistilleerde van buiten komende		5742-55
De bieren id. id.		2975-54
Het gedistilleerde binnen de stad		324-56
De bieren en azynen onder Turnhout ge-		
brouwen		14178-69
De kunstazynen binnen de stad gefabriceerd		»-05
De olie en het smout id. id.		156-35
De ossen en stieren.		1582-41
» koeijen		2278-11
» vaerzen		2074-49
» kalveren		4781-89
» schapen en lammeren.		109-»
» geiten en bokken		28-98
» verkens van 100 kilos en daerboven		3528-»
» id. 50 tot 100 kilos		847-80
» id. onder de 50 kilos.		105-20
» id. id. 30 id.		7-20

Mede te dragen fr. 40,205-28

	Mede gedragen	fr. 40205-28
De hammen, vleesch en spek		190-»
» gezouten of gerooken visch		159-96
» zeevisch, oesters, zalm, steur en kreeften		75-»
» visch in de myn verkocht		166-28
» boter.		6996-74
» tarwe		25-90
» rogge		270-22
» boekweit		9-80
Het tarwe meel		503-83
» rogge meel		26-11
» boekweit-meel en gort		1-94
De natte gist		405-49
» drooge gist		»-»
» hout- en bluschkolen.		18-»
» bakkerskolen en krikken		88-50
» steenkolen gruis		7779-83
» id. klonten		995-51
» coke.		79-87
Smout en olie.		900-42
De bougies		4-20
» steenen van buiten komende		1166-92
» pannen id.		56-37
» plavei id.		45-80
» gekleurde pannen niet rood		154-96
» id. plaveijen id.		86-88
» steenen binnen de stad gefabriceerd		334-68
» pannen id. id.		155-43
» plavei id. id.		49-56
» ongeb. en gebluschte Doornyksche kalk		55-92
» id. id. Naemsche en andere		742-26
» zink		358-52
Lood (nieuw).		78-31
De marmer, arduin en ongebakken steen		366-58
» buitenlandsche planken		340-86
» id. boomen, blokken, enz.		157-84
» tiras		51-50
» plaaster		16-89
» schaliën		470-02
» expeditie-regten.		1118-60
» zegels der kwittantiën		205-25
» boeten		466-»
Het entrepot-regt		47-75

Totaal fr. 65505-18

Comptabiliteit.

Begrooting van 1857.

De stedelyke begrooting voor het loopende dienstjaar 1857, is door de bestendige deputatie van den provincialen raed, in zyne zitting van 6 february jl. vastgesteld, te weten :

De ontvangsten op	fr. 136504-27
De uitgaven op	» 135999-92
	<hr/>
En het overschot op	fr. 504-35

Rekening.

De rekening van den gemeente-ontvanger over het dienstjaar 1856, voorloopig vastgesteld, toont aen :

Dat de ontvangsten van allerlei aerd be- dragen	fr. 128029-92
Dat de gewoone en buitengewoone uitgaven belooopen	» 114828-58

En het goed slot op fr. 13201-54
De gemeente comptabiliteit wordt by voortdoring op eene klare en regelmatige wyze gehouden.

Pensioenkas.

Zie ons verslag over 1853-1854.

TITEL IV.

LIEFDADIGE GESTICHTEN.

Bureel van weldadigheid.

Het bestuer van ons bureel van weldadigheid, dat voortdurend zoo goed zyne moeijelyke taek volbrengt, heeft gelukkiglyk geene verandering ondergaan.

Roerende en onroerende goederen.

Zonder verandering.

Giften en legaten.

Het bureel is sedert ons laetste verslag met geene giften of legaten begunstigd geworden.

Aenkoopingen, verkooping en mangelingen.

Zie hier voren onder den titel : *Roerende en onroerende goederen.*

Afleggingen en aenleggingen van kapitalen.

Sedert ons laetste verslag zyn er aen het bureel afgelegd geworden : door de stad eene obligatie van fr. 1000-» van de leening van 1845, ci . fr. 1000- » id. van fr. 500-» van de leening van 1847 » 500- » id. van » 500-» id. 1848 » 500 »
Verder is er nog door de erven van wylen Joachim De Vocht, te Arendonck, eene rente van fr. 500-» aen 5 % teruggegeven, ci 907-02

Totael fr. 2907-02

welke penningen gedeeltelyk zyn gebruikt tot het aen-
kopen van dry belgische obligatiën, gevende 4 1/2 %.

Comptabiliteit.

De comptabiliteit wordt steeds op eenen regelmatigen voet gehouden.

De vastgestelde rekening van den ontvanger, over het dienstjaar 1856, geeft op :

Dat de ontvangsten van allen aerd be- dragen	fr. 50,055-07
Dat de gewoone en buitengewoone uit- gaven belooopen	» 51,705-41

En dat het nadeelig slot bedraegt fr. 1,672-76

De vastgestelde begrooting voor het loopende dienstjaar 1857, hierin begrepen een onderstand van de stad van fr. 29,000-», bedraegt in :

Ontvangsten	fr. 46,052-59
Uitgaven	» 46,024-19
Overschot	» 28-20

Statistieke opgave van behoefteigheid.

Ofschoon het getal der behoefteigen, die ons armbestuer moet ondersteunen, nagenoeg hetzelfde is gebleven, heeft men evenwel eenigo bezuinigingen in het bedecken kunnen doen. Wanneer wy den tegenwoordigen prys der eetwaren mogen behouden, dan is het te verhoppen,

dat men het toekomende jaer minder voor de bestedelingen, die omtrent 19.000 franken kosten, zal moeten uitgeven.

Voor de verplegingskosten van onze behoeftigen in vreemde hospitalen, enz., hebben wy eene som van fr. 2,995-46 moeten betalen.

Onderstands-uitdeelingen.

De uitdeelingen, door ons ambestuer zelf tot onderstand van personen, welke alhier hunne woonplaats hebben, gedaan, belooopen, volgens de rekening van 1856, te weten :

In geld	fr.	2,716-70
In brood	»	14,001-70
In kleederen en lynwaed	»	1,425-25
Voor geneesmiddelen	»	2,565-37
Voor mondkosten der bestedelingen	»	18,865-67
Voor huishuren	»	3,651-08
Voor dooddiksten en begraefkosten	»	540-08
Onderstand aen vreemdelingen	»	5,515 95
Behalve den geldelyken onderstand van fr. 29,000-», heeft de stad nog betaeld voor : verplegingskosten in vreemde hospitalen, enz., jaerwedde der doctoren, heelmeeesters en vroedvrouwen, onderstand aen ons gasthuis, enz. en onderhoudskosten van behoeftigen in het bedelaers-werkhuis	»	9,205-40
Zamen	fr.	58,111 22

Betwistbare zaken.

Zie ons verslag over 1851-1852.

Godshuizen.

Bestuer.

Zonder verandering.

Roerende en onroerende goederen.

De onroerends goederen, die tegen den nieuwen buertweg op Merxplas aenpalen, zyn de eenigste, welke, behalve de verkoop van het meisjes-weezenhuis, eene verandering hebben ondergaen.

Giften en legaten.

Het gasthuis, de infirmery van het Begghynhof of de heide weezenhuizen, hebben sedert ons laetste verslag geene giften noch legaten ontvangen.

Aenkoopingen, verkooping en mangelingen.

Zie hier voren Titel : *Roerende en onroerende goederen.*

Afleggingen en aenleggingen van kapitalen.

De heide weezenhuizen hebben sedert ons laetste verslag geene afleggingen van kapitalen ontvangen.

Het Begghynhof heeft weder ontvangen de kapitalen van twee renten van de kinderen Jacobs en de kinderen Verryken, bedragende zamen fr. 2,086-17.

En aen het gasthuis zyn er afgelegd geworden :

Door De Winter, te Gheel eene obligatie van fr. 1481-48
Door Buyckx, te Beersse, twee id., beloopende zamen fr. 1596-37.

Door de stad eene obligatie van de leening van 1848, groot 500-».

De aengelegde kapitalen bestaan in zes belgische obligatiën 4 1/2 % van fr. 1000-» ieder, te weten : dry voor het Begghynhof en dry voor het gasthuis.

Comptabiliteit.

De comptabiliteit wordt by voortdoring op eenen goeden voet gehouden.

De vastgestelde begrootingen voor het loopende dienstjaar 1857, bedragen, te weten :

	ONTVANGSTEN.	UITGAVEN.	OVERSCHOT.
Het gasthuis	fr. 14,747-56	fr. 14,020-65	fr. 126-75
De infirmery van 't Begghynhof	» 10,037-10	» 10,015-88	» 25-31
Het jongens-weezenhuis	» 3,445-24	» 3,285-74	» 161-50
Het meisjes-weezenhuis	» 7,080-51	» 7,855-47	» 154-04
Algemeen totaal	fr. 36,219-30	fr. 33,773-72	fr. 445-58
Die voor 1856 bedroegen	» 41,773-37	» 41,485-40	» 287-88
Verschil (in meer	fr. »-»	fr. »-»	fr. 157-70
(in min	» 3,551-07	» 5,711-77	» »-»

Deze vermindering is aen de weinige alleggingen van kapitalen toe te schryven.

De niet vastgestelde rekeningen over het dienstjaer 1856 bedragen, te weten :

	ONTVANGSTEN.	UITGAVEN.	OVERSCHOT.	MALI.
Het gasthuis	fr. 11,554-81	fr. 10,072-96	fr. 1481-85	
De infirmary van 't Beggynhof.	» 9,808-56	» 10,665-24	» » fr. 854-88	
Het jongens-weezenhuis	» 5,750-21	» 2,845-27	» 890 94	
Het meisjes-weezenhuis	» 9,668-29	» 5,896-52	» 3770-77	
Algemeen totaal	fr. 34,767-07	fr. 29,478-99	fr. 6,145-56	fr. 854-88

Betwistbare zaken.

Die zyn er by de godshuizen niet.

Fondatie en infirmary op het Beggynhof.

Deze twee gestichten onderhouden 11 beggynen. De huishoudelyke bestiering heeft geene verandering ondergaen.

Opgaeft der verzorgde zieken in het gasthuis.

Men heeft in ons gasthuis verzorgd, te weten :

	ZIEKEN				Totaal.
	ten laaste onzer stad behoorende	voor rekening van andere gemeenten.	voor rekening van den Staat.	voor huuropentingen.	
Sedert 1 sept. 1856 tot 1 sept. 1857.	226	21	17	7	271
En op hetzelfde tydstop van 1855-1856.	259	11	19	11	280
Verschiil (in meer	»	10	»	»	»
(in min	15	»	2	»	9

Het haert ons genoeg, te kunnen melden, dat de eery. heer pastoor Smolderen, die in het vroegjaer met eene bedenkelijke ziekte werd geslagen, geheel is hersteld, en thans eene goede gezondheid geniet.

Het ware te wenschen dat wy hetzelfde mogten zeggen van de eerweerde Moeder, Zuster Barbara, welke nog altoos aen eene kwynende ziekte lydt.

St. Pieters-Godshuis.

Het verledene jaer hadden wy het genoeg, te kunnen melden, dat dit fraeije en zoo lang verlangde gesticht door Z. M. op 28 september 1856 was ingehuldigd geworden.

Hetzelve wordt tot nu toe door zes religieusen bestierd, en bevat reeds :

- 42 weesjes.
- 7 weezen.
- en 11 oude vrouwen.

Wanneer men het schoone gebouw van dit gesticht bezigtigt, dan zal meer dan een bezoeker by zich zelve vragen : waer hebben de Godshuizen de middelen gehaald om dit te bekostigen?

Wy achten zulks niet voor een geheim, en zullen hierover eenen beknopten uitleg geven.

Genoemd gebouw is, buiten het zinken dak, aengenomen geworden door den heer Jos. Lenaerts, meester-timmerman alhier. De heer Lenaerts heeft hiervoor ontvangen fr. 65,312-99 ei fr. 65,312-99

De heer Gife, provinciale architect, voor het opmaken der plans en voor de bestiering der werken, heeft genoten » 2,856-64

Aen de *Societet la Vieille Montagne* heeft men voor het zinken dak betaeld » 6,127-88

En de verschillende uitgaven, buiten de aanbesteding, en voor vele buitenwerken, hebben beloopen » 2,488-12

Totaal der uitgaven fr. 76,785-65

buiten de werken die later nog gemaakt zyn. De gemelde uitgaven zyn gedekt geworden, door :

1° Eene bydrage van de stad, van fr. 20,000-

2° De opbrengst der tentoonstelling van 1857, met de gewoone interesten, uit de spaerkas geligt » 8,318-29

Mede gedragen fr. 28318-29

Mede te dragen fr. 28,518-29

3° Vrywillige inschryvingen en voorwaerdelyke giften van allen aerd, met de interesten » 35,685-85

4° De zuivere opbrengst van het verkocht oud meisjes-weezenhuis » 13,965- »

En 5° De winst op den steen, door de bestiering aen den aennemer geleverd » 191-76

Zamen fr. 78,160-90

Gevolgenlyk, dat er, behalve de penningen, welke van de ryke tentoonstelling van voorwerpen, waervan wy het verledene jaer spraken, en die omtrent de tien duizend franken heeft opgebracht, er nog eene som van fr. 1,375-27 overblyft.

Ofschoon dit nog al eene merkelyke som is, zal zy echter voor het ameublement van het gesticht, en voor de nog te doene werken ontoereikend zyn. Evenwel koesteren wy nog altoos de hoop, eenen onderstand van de provincie en van het Staatsbestuer te mogen bekomen.

Zinneloozen.

Het getal der zinneloozen, tot onze stad behoorende, beloopt tot 34. Van dit getal worden er 17 in St-Julianus- en Hubertus-gasthuis te Brugge en 9 in St-Josephus-gasthuis te Erps-Querbs door het bureel van weldadigheid besteed. Slechts acht van deze ongelukkigen worden door hunne familiën onderhouden.

Blinden en stom-dooven.

Het getal der blinde personen in onze stad is hetzelfde gebleven. De genaemde Angelina Strybosch, die te Brugge in een gesticht voor stom-dooven was geplaatst, is sedert ons laetste verslag overleden.

Bedelaers-werkhuis.

Daer wy geene gelegenheid laten voorbygaen, om de in vryheidstelling te verzoeken van die personen, welke in staet zyn door hunnen arbeid den kost te kunnen winnen, en alzoo de stad te ontlasten, is het getal der bedelaers, te Hoogstraeten voor rekening der stad opgesloten, verminderd.

Gedurende '14^e kwartael 1856 zyn er geweest 16 bedelaers.

»	1 ^e	»	1857	»	»	13	»
»	2 ^e	»	»	»	»	12	»
»	3 ^e	»	»	»	»	»	»

Totaal »

En op gemeld tydstip in 1855-1856 76 »

Verschil in min »

TITEL V.

EERE-DIENST.

Geestelykheid, kloosters, geestelyke corporatiën, enz.

De veranderingen, die wy wegens de geestelykheid hebben aen te stippen, zyn: dat onze inhooring, de eerw. heer A. Baeyens, sedert 15 january 1825 pastoor op het Beggynhof alhier, den 7^e augustus II. is overleden. Z.Ew. had den ouderdom van 67 jaren bereikt, en was vroeger, vóór zyne benoeming, als onder-pastoor onzer parochie-kerk van den H. Petrus, dd^e 10 january 1814, nog 8 maenden in dezelfde betrekking te Muysen geplaatst geweest.

De eerweerde heer Jacobs, geestelyke directeur van het klooster van het H. Graf alhier, heeft hem als pastoor vervangen.

Kerkfabrieken.

De benoemingen en de kiezingen voor de kerkfabrieken, en de bureelen der kerkmeesters, blyven jaerlyks in de maend april, overeenkomstig het decreet van 30 december 1809, geregeld geschieden.

De rekeningen over 1856, die ter stads-secretary zyn overgelegd geworden, geven de volgende uitkomst:

A. St. Pieters-Kerk.

Gewoone en buitengewoone ontvangsten	fr. 14,214-90
Uitgaven van allen aerd	» 14,210-50
Overschot	fr. 4-40

B. St-Bavo's-kerk te Oud-Turnhout.

Ontvangsten	fr.	2515-05
Uitgaven	»	2329-46
		<hr/>
Nadecolig slot fr.		14-45

C. De kerk van St-Job te Schoonbroeck.

Ontvangsten	fr.	895-57
Uitgaven	»	884-00
		<hr/>
Overschot fr.		8-07

D. De kerk van Onze lieve Vrouw te Severdonck.

Ontvangsten	fr.	957-26
Uitgaven	»	844-20
		<hr/>
Overschot fr.		113-06

Giften en legaten.

Er zyn er geene by onze wete aen de voornoemde kerken, sedert ons laetste verslag, gegeven of gemaakt.

Afleggingen en aenleggingen van kapitalen.

De volgende afleggingen zyn er aen St-Pieters-kerk gedaen, te weten :

1° Eene obligatie van fr. 1451-24 aen 4 1/4%, door de echtgenooten J. Broeckx, landbouwers op 't Schorvoirt.

2° Twee jaerlyksche renten, de eene van fr. 7-25, en de andere van fr. 14-50 aen den penning 25, met fr. 362-50 c., door jufvrouw E. Hens, alhier.

3° Twee obligatiën, eene van fr. 1000-» aen 5%, en de andere van fr. 600-» aen 4%, door J. J. Smeulders, te Moll.

Aen St-Bavo's-kerk te Oud-Turnhout, is er insgelyks door de erven Wouters eene obligatie van fr. 1,269-84 aen 4 1/2% afgelegd.

Met de voormelde afgelegde sommen heeft men belgische obligatiën aengekocht.

TITEL VI.

OPENBAER ONDERWYS.

Het is ons aengenaem van den lof, dien wy in al onze vorige verslagen, over de hier ter stede bestaende scholen, met redon hebben gegeven, te mogen herhalen.

Zie overigens ons vorig verslag.

Andermael mogen wy met genoegen zeggen, dat onze middelbare school, weër op eene treffende en eervolle wyze, by den pryskamp tusschen 53 middelbare scholen van het land heeft uitgemunt en den reeds verworven roem, waarvan wy in onze verslagen van 1849, 1850, 1851, 1852, 1855, 1854, 1855 en 1856 spraken, handhaeft.

De jeugdige leerling Alph. Boone, die nog maer 15 jaren telt, heeft met 81 punten op 100, den 1°, en Isidore Mesmaekers, met 71 punten op 100, den 2° prys in het vlaensch konkoers behaald.

Dezelfde Isidore Mesmaekers, welke het toekomende jaer nog had mogen mededingen, behaalde daerenboven in den algemeenen pryskamp (fransche tael, geschiedenis, aerdrykskunde en rekenkunde) met 81 3/10 punten op 100, den 3° prys. De leerling F. Mersch van Virton, die den 2° prys bekwam, had slechts één punt meer, en de eerstbekroonde P. E. André van Neufchâteau maer 2 7/10.

Dat deze uitslag vleijend voor den directeur Sanders, den 1° regent Roekens, en de overige professoren der school is, behoeft geen betoog. En dat men dezelfde school, zoo als wy het meermaels hebben gezegd, van een onwaerdeerbaer nut voor onze stad moet beschouwen, zal ieder burger, wy twyfelen er niet aen, meer en meer begrypen.

TITEL VII.

SCHOONE KUNSTEN, WETENSCHAPPEN
EN LETTEREN.

Teekenschool.

Deswege hebben wy geene byzonderheden te melden.

Byzondere verzameling van kunstvoorwerpen en oudheden.

Het byzonder cabinet van kunstvoorwerpen en oudheden van den heer Van Genechten, voorzitter der regtbank alhier, is sedert een jaeromtrent hetzelfde gebleven.

Dat van den heer J. Van Hal, rentenier, is sedert verrykt met : 1° eene fraeije oude ingelegde pendule, 2° een schoon oud koffy-servies; 3° geschilderde glazen van de 15° eeuw, 4° eene schildery van de 12° of 15° eeuw, de H. Maegd Maria verbeeldende, en 5° met een handschrift van de 13° eeuw versierd met teekeningen.

Muziekgenootschappen.

Zonder byzondere verandering. Zie ons vorig verslag.

Letterkundige genootschappen.

Zie ons verslag over 1852-1855.

TITEL VIII.

GEZONDHEIDS-DIENST (HYGIËNE) EN OPENBARE GEZONDHEIDS-GESTELTENIS.

Wegens het *geneeskundig toezicht* hebben wy geene verandering mede te deelen. Overigens is het geneeskundig personeel, met de vestiging van den heer doctoer Jacobs, alhier ter stede, vergroot, en de heer doctoer Smitz is sedert ons laetste verslag *als lid der provinciale commissie voor de gezondheid* benoemd geworden.

Openbare gezondheids-gesteltenis.

Ofschoon er door de ziekte, genaemd *Roedgrond*, nog al eenige kinderen zyn overleden, en dat de pokken, welke alhier nog heerschen, hier en daer slagtoffers hebben gemaakt, is er echter in onze stad geene byzondere sterfte geweest. De overlydens van 1° january tot 1° september H. beloopten tot 249, en op hetzelfde tydstip van 1856, 248.

Koepokinënting.

Zie ons verslag over 1848-1849.

Zindelykheid der struten.

Zie ons verslag over 1852-1853.

Gymnastieke of ligchaems-oesening.

Zie ons verslag over 1851-1852.

Begravenissen.

Zie ons verslag over 1850-4851.

Rampen en ongelukken.

Behalve den brand, die in zyn beginsel in eene kalkschuur aen de kom der vaert alhier, is uitgedoofd geworden, en den brand (gagel en kreupelhout), op den eigendom van den heer Smagge te Schurhoven, hebben wy geene rampen of ongelukken te betreuren gehad.

TITEL IX.

OPENBARE VEILIGHEID, JUSTICIE EN GEVANGENHUIZEN.

Policie, inrigting en personeel, ordonnantiën en reglementen.

Zonder verandering.

Aenhoudingen, misdaden en overtredingen.

Sedert den 1° september 1856 tot den 1° september jl. heeft onze policie 168 processen-verbael opgemaakt, te weten :

Voor aftroggelory, huishode-diefte en misbruik van ver-	
trouwen	6
» baenstroopery en bedelary	8
» biën-dievery	1
» houtdievery	52
» strooisel en gras-dievery	34
» dievery van veldvruchten	6
» huisdievery met en zonder brack	5
» pooging tot diefstal met brack	2
» verberging van goederen op de baen	1
» mishandelingen en scheldwoorden	5
» het weiden van vee op andermans gronden	5

Mede gedragen 103

	Mede gedragen 405
Voor straatschendery en nachtlawyd	14
» ontstane branden	2
» het ruimen der rivieren en waterloopen	10
» overtredingen aen het brandreglement	16
» overtredingen aen de wet op de jagt	1
» vervalsching van bôter	1
» andere overtredingen en voorvallen	15
» andere overtredingen aen de gemeente-reglementen en van enkele politie	6
	Totael 168

De ordonnantiën en gemeente-reglementen worden steeds redelyk wel nagekomen.

Zelfmoorden.

Wy hebbene éénen zelfmoord te betreuren gehad.

Gevangenhuis.

Zonder groote verandering.

Hulpmiddelen tegen den brand.

Zie ons vorig verslag.

Paspoorten.

Sedert 1° october 1856 tot 1 september 11. hebben wy maer 6 binnenlandsche paspoorten afgeleverd. Er zyn slechts 6 buitenlandsche paspoorten voor Frankryk en Duitschland gevraagd.

Zakboekjes voor werklieden en dienstboden.

Sedert ons laetste verslag hebbben wy 158 zakboekjes afgeleverd, waeronder 8 voor werklieden, die de landswerken volgen. Het getal der tot nu toe afgegevene zakboekjes beloopt op 1479.

Aenplakking en openbare roepers.

Zonder verandering.

TITEL X.

BURGERWACHT, MILICIE, GARNIZOEN.

Burgerwacht, plaatslyke inrigting, enz.

Het getal der persoonen, alhier ter stede, ingevolge de wet van 8 mei 1848, ingeschreven, beliep by herziening op 1° january jl. 2697.

Van de 676 persoonen in 1857 door ons voor den werkelyken dienst aangewezen, zyn er door hunnen ouderdom of om andere reden 51 buiten den werkelyken dienst gesteld, en 51 nieuwe ingelyfd.

Sedert dry jaren zyn er geene kiezingen voor de officieren of onder-officieren geschied.

Milicie.

Bepaald aendeel.

Het bepaeld aendeel voor onze stad is voor het loopende jaer met 4 vermeerderd en op 54 bepaeld geworden. Het getal ingeschreven lotelingen was 157. Niemand heeft zich wederspanning getoond.

Gevolg der werking van den milicieraed.

Er zyn nu, sedert vier jaren, maer dry zittingen van den milicie-raed jaerlyks geweest.

Getal en redenen der vry- en uitstellingen.

25 lotelingen, welke dienstpligtige nummers hadden, zyn door den voornoemden raed, hetzy tydelyk of definitief, vrygesteld, te weten :

Voor ligchaemsgebreken	6
» kleinheid van gestalte	11
» broeders in dienst en tevens by nummers-verwisseling, plaatsvervanging en uit den dienst ontslagen	5
» onderstand van ouders	1
» » van weduwe	1
» als student in de godsgelcerdheid zynde	1
	Totael 25

Men heeft dit jaer zes reklamen van beroep tegen 12

personen, by de bestendige deputatie van den provincialen raed gedaen; en er zyn dry beslissingen van den milicie-raed vernietigt.

Trap van onderwys der lotelingen.

Van de 157 lotelingen, dit jaer ingeschreven, zyn er :
 7 die alleenlyk kunnen lezen,
 35 welke kunnen lezen en schryven,
 65 die kunnen lezen, schryven en cyferen,
 en 50 die hoegenaemd geen onderwys hebben genoten.

Garnizoen: Casernement.

Nihil. —

TITEL XI.

OPENBARE BELASTINGEN.

De werkzaamheden betrekkelyk het kadaster, waarvan het algemeen de groote nuttigheid steeds meer en meer erkent, worden in onze stad in goede orde gehouden.

Grondbelastingen.

Opbrenghst.

De opbrengst der grondbelastingen van onze stad voor het loopende jaer bedraegt :

In principael	fr. 20,520. »
In opcentimen	» 5,446-44
Totaal ten voordeele van den Staet	fr. 24,966-44

Opcentimen.

1° Voor de provincie	» 3,247-20
2° Voor de gemeente	» 6,199-20

Algemeen totaal fr. 41,412-84

En heeft voor grondslag een inkomen van » 304,025-98 en is verdeeld op 1433 artikelen.

De marc te franc is 14 $\frac{89961}{100000}$

Persoonle belastingen.

Getal der aengslagenen.

Onze stad telt 985 belastingsschuldigen.

Bedrag der kohieren.

Het gezamenlyk bedrag der kohieren, voor het loopende dienstjaer, beloopt op fr. 52,686-29, en is verdeeld als volgt :

Hooftsom ten voordeele van den Staet	fr. 23,018-11
<i>Opcentimen.</i>	
1° Voor den Staet	» 2,501-81
2° Voor de provincie	» 2,551-04
3° Voor de gemeente	» 4,833-80
Overeenkomend totaal	fr. 32,686-29

Huerwaerde.

De belastbare huerwaerde volgens de kohieren is fr. 426,367.

Deuren en vensters.

Er zyn in onze stad 7881 deuren en vensters aan de belasting onderworpen, te weten : 2,523 à rato 84/100 en 5558 aen fr. 1-06.

Haerdsteden.

Men telt in onze stad 1556 haerdsteden, die belasting betalen, te weten : 559 aen fr. »-85, 650 aen fr. 1-59 en 547 aen fr. 5-71.

Mobilair.

Het mobilair is voor eene som van fr. 421,474-» in de kohieren begrepen.

Dienstboden.

261 dienstboden betalen belasting, te weten : 46 fr. 6-36, 160 fr. 8-48 en 55 fr. 14-84.

Paerden.

Men telt in onze stad 47 paerden die belasting betalen, te weten : 15 fr. 10-60, 1 fr. 14-84 en 31 fr. 15-».

Patentregt.

Het getal der patentpligtigen is een weinig verminderd. Men telt er in onze stad voor het loopende dienstjaer 866.

De controleur der belastingen, de heer Vandevyver, is in zyne betrekkingen met de zettters zeer bezadigd, en blyft loffelyk handelen.

Bedrag der kohieren.

Het bedrag der kohieren voor het tegenwoordig dienstjaar belooft:

In hoofdsom	fr. 9010-15
-------------	-------------

Opcentimes.

1° Voor den Staet	899-86
2° Voor de provincie	179-26
3° Voor de gemeente	1286-97

Totaal fr. 11576-24

Slytregt op de sterke dranken.

Getal der belastingschuldigen 122.	
Bedrag der kohieren	fr. 2205

Slytregt op den tabak.

117 belastingschuldigen zyn aengeslagen voor fr. 951-50.

Provinciale belasting op de honden.

De provinciale belasting op de honden is in 1856 andermael vermeerderd. Zy heeft zuiver opgebracht fr. 1207 05. Het 5° aen de stad toekomende, bedraegt gevolgelyk fr. 402-55.

Accynsen.

De accynsregten, in onze stad door den heer ryksontvanger, gedurende het jaar 1856 ontvangen, beloo- pen fr. 35059-66, te weten:

Op het zout	fr. 19035-54
» het binnenlands gedistilleerd	4085-84
» het buitenlands gedistilleerd	50
» de bieren en azynen	12895-75
Voor zegels van kwittantiën	21-25

Overeenkomend totaal fr. 35059-66

In- en uitgaende regten.

De in- en uitgaende landsregten, alsmede die van den doorvoer, gedurende het jaar 1856, door den voornoemden ontvanger ingemaend, bedragen, te weten:

De inkomende regten	fr. 6141-40
» uitgaende	47-12
» doorvoer (transit)	36-90

Totaal fr. 6225-42

TITEL XII.

OPENBARE WERKEN.

Persooncel, regeling van den dienst.

Zonder verandering.

Groote wegen en straten.

De vicinale steenweg van het Zwane Veen, achter Oud-Turnhout, over Arendonck op Eindhoven, is op het belgisch grondgebied tot aen de vaert te Arendonck voltooid. Het gedeelte steenweg, dat nog over de vaert tot aen de hollandsche grenzen moet gemaakt worden, is tot nu toe grootelyks vertraegd geworden door het afkeuren der kasseijen, die de aennemer te Arendonck aen de vaert had gelost.

Het schynt dat het hollandsch staetsbestuer naer de afwerking van den genoemden steenweg wacht, om op zyn grondgebied te Reusel te beginnen, en den kiezel langs dien kant over de vaert aen te voeren.

De aenvraag tot de bestrating van den nieuwen buertweg van onze stad op Hoogstraten over Merxplas, welke tot aen de Papenvoord geheel is afgewerkt, is aen de bevoegde overheid opgezonden.

Wy durven hopen, dat deze vraag zal ingewilligd worden.

Wy zullen eerstdaegs de kasseijng van de Kwakkelaerstract naer het kerkhof aen uwe beraming onderwerpen.

Onze buertwegen en straten worden by aenhoudendheid goed onderhouden; en verbeteren ook jaerlyks.

Stads-brandspuiten.

Zonder verandering.

Openbare verlichting.

Ofschoon de verlichting der stad zekerlyk te verlangen overlaet, en wy, door gebrek aen geldmiddelen, aen de verlichting door de gaz het toekomende jaer nog niet mogen denken, is het echter niet min waer, dat wy altoos gepoogd en getracht hebben, eene betere, met de kleine, allengskens in te voeren.

Een bewys hiervan is, dat het crediet deswege voor 1857 toegestaan, bedraegt fr. 2100-^o, terwyl dat van 1857 slechts beliep fr. 900.

Wy hebben andermael vermeend hiervoor eene verhooging van fr. 100-^o te moeten voordragen.

Merkten.

Betrekkelyk onze merkten zyn er geene veranderingen geschied.

De octrooi-regten van de boter voor het verbruik onzer inwooners bestemd, zyn andermael verminderd. Er zyn in den loop van het verleden jaer maer 194,555 kilogrammen boter aengegeven geworden.

De verpachting der regten, om vleesch in 1857 in het vleeschhuis te mogen verkoopen, heeft fr. 42-^o minder dan het verledene jaer opgebracht, en is voor fr. 441-^o toegewezen.

Het staengeld op de graenmerkt, enz., heeft in 1856 maer fr. 1114-25 netto opgebracht, dus fr. 125-63 minder dan in 1855.

Op onze graenmerkt is verkocht :

	TARWE. hectol.	ROGGE. hectol.	GERST. hectol.	BOEKWEIT hectol.
In 1856	768	10415	375	1057
In 1855	660	10697	177	1060
Vershil (in meer	108		198	
(in min		282		3

In deze verkochte granen zyn diegene, welke onder de gemeente gewonnen worden, om zoo te zeggen, niet begrepen, aengezien er zeer weinige van deze granen op de merkt komen. Dezelve worden meest alle aen huis verkocht.

Slagthuis.

Zie ons verslag over 1851-1852.

Rivieren en waterloopen.

De byzondere kuisching van de rivier de Aa, door ons in de maend juny jl. bevolen, heeft men dit jaer goed kunnen uitvoeren. Eensdeels heeft de lange droogte, en anderdeels het vroeg aflaten der waters van de vaert, die belet heeft eenen langen tyd te wateren, de rivier met geene overvloedige waters bezwaerd. Doch niettegenstaende dit gemak, hetwelk men sedert dat de wateringen te Raevens bestaen, niet meer heeft gehad, is onze policie nog verplicht geweest van 10 processen-verbael te moeten opmaken.

De verplichtende zuivering der andere rivieren en waterloopen is dit jaer, zonder overtredingen, goed gedaen geworden.

Het aflaten der waters van de vaert heeft dit jaer andermael, door de zorg van den ingenieur Bodet, geene overstroomingen doen betreuren.

Onderhoud en verbetering der gemeente-gebouwen.

Wy hebben ons by den onderhoud moeten bepalen.

Opening van plaatsen, nieuwe straten, wegen en waterloopen.

Zonder verandering.

Byzondere bouwingen.

Sedert ons laetste verslag zyn de nagenoemde nieuwe gebouwen gemaekt, te weten : 1° het huis van de kinderen Sels, te Severdonck; 2° de stede van Bruno Van Ael, te Lokeren; 3° de wooningen van den heer P. Van Dooren en jufvrouw de wed. P. P. Van Dooren, aen den yzeren weg; 4° de hoeve van de wed. E. Loyens, op de Darisdonck, 5° de stallingen, enz., van den heer P. Verheyen, op het Zwane Veen, en 6° het gebouw van den heer Smagge, te Schuerhoven.

Overigens worden er by volharding aen de huizen en andere gebouwen, in en buiten de stad, vele verbeteringen gedaen, en men blyft by aenhoudendheid de huizen in de stad al fraeijer en fraeijer verwen.

TITEL XIII.

LANDBOUW.

Hoedanigheid en opbrengst van den grond.

Alhoewel wy desaengaende niet veel nieuws hebben aen te halen, vinden wy het echter niet ongepast van gedeeltelyk te herhalen, hetgene wy deswege in ons verslag over 1846-1847 deden kennen; wy zegden alsdan:

« De hoedanigheid van den grond is onder ons grondgebied zoodanig verschillend, dat het zeer moeijelyk is om deze op te geven, en vergt ook volgens zynen aerd eene byzondere bebouwing. Onze leege gronden, die meest kleiachtig zyn, bevatten ook veel *alumine* en *humus*, en zyn, wanneer dezelve met de *silex* (zandachtige gedeelte) gemengd zyn, de vruchtbaerste. Deze worden ook, alhoewel zy eene grootere bewerking vragen, altoos boven onze hooge, zandachtige landen, namelyk voor het winnen der zomervruchten, geacht. »

« De opbrengsten van onze gronden bestaen, namelyk voor den winter- of harden oogst, uit koren. Echter begint men zich meer toe te leggen op de winning van tarwe en koolzaed. De zomer- of weeke oogst bestaet uit: haver, boekweit, aerdappelen en eenige zomer-gerst.

De voederplanten, die hier het meest worden gewonnen, zyn: het hooi, de klaver, de beetwortel, de spurrie en de rapen of rube.

De laetste landbouw-statistiek, waerop men zeker, wanneer deze volgens de opgave der landbouwers moet worden beschouwd, niet kan rekenen, en daerdoor overal, waer het werk zonder veel oplettendheid, overweging en kennis is opgemaakt, van weinig of geen nut kan zyn, heeft ons nogtans door byzondere toelegging, en met geene moeite te sparen, de volgende inlichtingen gegeven. Deze inlichtingen, welke wy, om zoo te zeggen, als echt kunnen kenbaer maken, zyn, dat er:

Alsnu meer dan 150 hectaren tarwe op ons grondgebied worden gezaeid: Deze vrucht trof men hier over 50 jaren slechts met kleine en onbeduidende plekken aen;

Ruim 1400 hectaren rogge worden gewonnen;

Meer dan 60 hectaren koolzaed worden geplant;

De winning van de gerst niet meldensweerdig is, en uit geene 10 hectaren bestaet;

De haver op meer dan 450 hectaren, en de boekweit, nagenoeg op 150 hectaren mag worden geschat;

De geplante aerdappelen wel 400 hectaren gronds beslaen;

Meer dan 420 hectaren land voor klaver en andere voederplanten worden bestemd;

Omtrent 700 hectaren weiden zyn;

Meer dan 100 hectaren land met hofvruchten worden beplant;

En dat men de bosschen, zonder onderscheid, nagenoeg op 2400 hectaren kan berekenen, en er nog wel omtrent 5000 hectaren vage gronden kunnen aengetroffen worden.

Staat van den oogst.

De oogst op ons grondgebied moet men verschillend beschouwen. De tarwe en rogge hebben dit jaer buitengewoon veel opgeleverd, en de hoedanigheid van deze wintergranen is allerbest. Het koolzaed heeft integendeel weinig opgebracht, als hebbende in het voorjaer van den vorst geleden. De haver en de boekweit, welke door de lange droogte en hitte, vroegtijdiger dan gewoonlyk tot rypdom waren gekomen, hebben in hoedanigheid en opbrengst eenen geringen oogst opgeleverd. Daer en boven hebben eenige dagen winderig weder aen deze beide vruchten ook veel graen op't veld doen verliezen.

De voederplanten hebben dit jaer, door de voormelde droogte, nog eenen veel slechteren oogst dan de twee voorgaende jaren opgebracht.

Integendeel hebben de aerdappelen dit jaer, tegenstrydig aen de tien laetste verloopenen jaren, op de leege en zware gronden, behalve de goede opbrengst, in hoedanigheid veel gewonnen. De vroeg geplante blyven nogmaels in opbrengst en in hoedanigheid de beste.

Eindelyk heeft de ziekte der aerdappelen, ofschoon ze by voortdoring omtrent hetzelfde tydstip eenigzins aen het loof wordt bemerkt, dit jaer geen kwaed gedaen. En wy durven het gewagen te zeggen, immers de ondervinding toont het aen, dat de droogte, wanneer zy hy tyds komt, telkens den voortgang der ziekte heeft belet.

Opbrengsten.

Men berekent, dat de navolgende granen, zaden, enz., per hectare, middelbarig, in onze gemeente hebben opgebracht, te weten : 1° de tarwe 20 hectoliters; 2° het koren (rogge) 22 hectoliters; 3° de wintergerst 32 hectoliters; 4° de hoekweit 20 hectoliters; 5° de haver 30 hectoliters; 6° het koolzaad 8 hectoliters, en 7° de aardappelen 200 hectoliters.

Wy vermeenen het nogmaels te moeten herhalen : de voormelde opbrengsten, die aen de inwoners van sommige onzer gehuchten zullen overdreven schynen, zullen ook aen andere te weinig geschat voorkomen. Nogtans gelooven wy, dat niemand de echtheid hiervan zal betwisten, wanneer hy nagaet, wat groot verschil er in de opbrengsten van het eene gehucht, met het andere vergeleken, bestaet; en wat vordering sommige gehuchten in den landbouw hebben gedaen, terwyl er wederom andere, zich nog altyd aen het oude stelsel en slenter blyven verslaven.

Beplantingen en ontginningen.

Wy hebben desaengaende, sedert ons laetste verslag, geene byzonderheden bekend te maken. Evenwel is het ons aengenaem van te kunnen zeggen, dat men nog steeds voortgaet met bosschen, houtkanten en vage gronden op te breken, om voor nieuwe landeryen te bestemmen.

Irrigatiën.

Het hooi, op de kunstbeemden van den heer Vanput op ons grondgebied gewonnen, nagenoeg 68 hectaren, heeft dit jaer buitengewoon veel opgebracht. De verkoop hier van op 22 juny jl., door den notaris Ceulemans gedaen, heeft, volgens eene aen ons gegevene officiële opgave, in hoofdsom opgeleverd fr. 7892, en de toemaet of nagras, welke door de droogte veel had geleden, heeft op de beide wateringën, onder Raevens en Turnhout, geene 250 franken, in hoofdsom, opgebracht.

Staat van de peerden en van het vee. — Opneming. — Verbetering der rassen. — Veeziekten. — Veeartsenydiens,

Wy hebben deswege de peerden en het vee geene byzonderheden aen te stippen.

Opneming.

By de laetste opneming, in de maend april gedaen, hadden wy op ons grondgebied :

584 peerden.

18 veulens.

3 ezels.

126 ossen of stieren boven de 2 jaren.

1870 koeijen.

985 veerzen en kalveren boven de 6 maenden.

414 kalveren onder de 6 maenden.

1156 verkens.

846 schapen en lammeren.

En omtrent 900 geiten.

Wegens de verbeteringen der rassen van het vee, hebben wy geene byzondere veranderingen te doen kennen.

Van veeziekten moeten wy andermael geen gewag maken.

De dienst van den heer Clerinx, gouvernements-veearts, alhier, blyft voldoende.

Land- en hofbouw-tentoonstelling, enz.

Die hebben wy dit jaer niet gehad.

TITEL XIV.

Nyverheids-inrigtingen, stoomwerktuigen, ongezonde en gevaerlyke fabrieken, onderzoeken van commodo en incommodo.

Wegens de nyverheids-inrigtingen hebben wy geene meldenswaardige veranderingen aen te stippen.

Sedert ons laetste verslag zyn er in onze stad ook geene nieuwe werktuigen gesteld.

Wy hebben ook geene fabrieken, die men als wezenlyk gevaerlyk mag opgeven, of zeer ongezond zyn.

Acht onderzoeken van commodo en incommodo hebben er sedert 1° october 1856 plaets gehad, te weten : 1 voor het oprigten van eene koper- en blikslagery, 1 voor het

maken van eene hoefsmedery, 2 voor eene slagtery, 1 voor het inrigten van eene broodbakkerij, 1 voor het daerstellen van een magazyn van guano, 1 voor eenen *dépôt* van phosforieke stekken, en 1 voor twee afdammingen of sluizen in de rivier de Aa te mogen maken, ten einde des zomers de waters te kunnen ophouden, om eene ontworpen echel-kweekery met water te kunnen voorzien.

KOOPHANDEL.

Beweging van onze vaert.

Doordien onze vaert dit jaer veel langer dan in de verledene jaren, door het aflaten der waters, onbevaerbaer is geweest, zyn er alhier ook minder schuiten dan in 1856 aengekomen en gelost geworden. Sedert 1 september 1856 tot 1 september 1857 beloopt dit getal op 107. Het verledene jaer op voormeld tydstip 138, in 1855 199, in 1854 124, in 1853 107, in 1852 106 en in 1851 maer 84.

De schuiten die onze vaert hebben bevaren, zyn de zoo genaemde : *Anne Marie, Anne Thérèse, Arquebusier, Auguste, Beauté, Bonporteur, Caroline, Charles Rogier, Charlotte, Celestin, Demer, Deux Frères, Deux Sœurs, Dry Gezusters, Entreprise, François, Furét, Goffin, Gommaire François, Henri, Henri Joseph, Henriette, Jean Charles, Jeune Jena, Infatigable, Joli bateau, Jolie, Jonge Joanne, Le bienfait, l'Île de Lanaye, l'Inauguré, Léopold, Maria Anna, Marie, Maria Elisabetha, Nicolas, Naeken, Pélissier, Pierre, Quatre Frères, Reangé, Rosalie, Rossignol, Six-Frères, Secourcur, Thomas, Torbecke, Twee Gebroeders, Victoire, Ville de Visé en Xavier.*

Deze schuiten hebben gezamenlyk aengebragt; te weten :

Van 1 september 1856 tot 1 september 1857	In 1853-1856 is er op het zeldze tydstip langs de vaert ingevord.	Verschil in meer in min	Steenkolen.		Houw- steen.	Pan- nen.	Pia- ven. jen.	Ardair- steen.	Azyn.	Ruw zout.	Scha- lien.	Guano.
			Kalk. HECT.	Grus. HECT.								
1886 3/4	59377 1/4	538,608	280,000	17,660	15,000	1247	116	110,000	55,000	225,000		
10236 1/4	57283 1/4	500,289	12,21859	74,383	58,212	644	75	110,000		575,500		
220 3/4	52,510	911,359	56,623	25,112	602	41		55,000		150,300		

	Gerst.	Kaas.	Aerdappelen.	Hollansche asch.	Straetmest.
	HECT.	KILOG.	KILOG.	HECT.	KILOG.
Van 1 september 1850 tot 1 september 1857	»	»	»	1,660	76,000
In 1855-1856 is er op hetzelfde tydstip langs de Vaert Ingevoerd.	566	2,100	2,750	»	»
Verschil {	in meer.	»	»	1,660	76,000
	in min.	566	2,100	2,750	»

De verzendingen van den kalk voor den landbouw der omliggende gemeenten blijft verminderen. De verzending van steenkolen naer buiten vermeerderd nog altoos. De uitvoer langs de vaert betert niet, en is nog steeds onbeduidend.

Openbare vervoermiddelen.

Zonder verandering.

Jaermerkten.

Zie ons verslag over 1847-1848.

Prys der granen.

De middelbare prys der granen op onze markt verkocht, is geweest :

	TARWE.	ROGGE.	GERST.	BOERWEIT
In 1856	fr. 50,50.	fr. 18,70.	fr. 14,95.	fr. 14,78
In 1855	» 32,08.	» 21,70.	» 14,44.	» 17,29
Verschil {	in meer fr. » » » » » 51.	» » » » »	» » » » »	» » » » »
	in min. » 1,58.	» 2,94.	» » » » »	» 2,51

Prys der boter.

De middelbare prys der boter, per kilogram, in het het jaer 1856, op onze markt verkocht, is geweest fr. 2,14, in 1855 fr. 1,92, in 1854 fr. 1,82, in 1853 fr. 1,57, in 1852 fr. 1,58, in 1851 fr. 1,32 en in 1850 fr. 1,32 $\frac{75}{100}$

Broodzetting.

De middelbare prys van het rogge brood is alhier in 1856 geweest fr. 0-23 $\frac{1}{2}$ de kilogram, dus 23 $\frac{1}{2}$ centiem minder dan in 1855, welke ook de hoogste der acht vorige jaren was.

Regtbank.

De eenigste verandering, welke wy wegens het personeel der regtbank hebben aen te stippen, is; dat de heer C. Liebrechts als regter-plaetsvervanger is genoemd geworden.

Koophandel- en nyverheidstoestand, opschorsingen en bankbreuken.

De koophandel onzer stad is sedert ons laetste verslag omtrent dezelfde gebleven, maer de nyverheidstoestand is in het algemeen, na dien tyd verbeterd, namelyk : de fabrikatie van garen en katoene tyken, van kanten, servetten, van lynwaden en van broekstoffen. De fabrikatie van kuiperskatoenen, van siamoisen en van katoenetten wordt hier ook nog altoos meer en meer uitgebreid. Ja zelfs onze kleine fabrikanten blyven nog immer by aenhoudendheid, wel is waer, met kleine verdiensten, met voordeel tegen hunne mededingers van Vlaenderen kampen.

De fabrieken van gekleurd papier, kaertmakeryen, enz., enz., van de heeren Brepols en Dierckx zoon, Glénisson en zonen en Ant. Van Genechten, blyven by volharding in bloei en belangrykheid winnen. De fabricatiën worden in deze fabrieken nog steeds uitgebreid. In dat van den heer Van Genechten maekt men alsnu iedert eenige weken van het gazlicht gebruik.

Alle onze garen- en linnenbleekeryen hebben dit jaer veel, maer voor kleine winsten, gewerkt.

Het vertier van onze brouweryen blyft verminderen.

De verzendingen in het verkoopen van onze zout- en zeepziederyen zyn nagenoeg dezelfde gebleven.

Onze huidevetteryen, die zeker door de duerte der versche en gezouten huiden zouden lyden, indien zy niet met gemak hun bereid leer aen goede pryzen konden verkoopen, blyven integendeel nog altoos in belangrykheid winnen.

Er zyn in onze stad sedert ons laetste verslag geene verklaringen van opschorsingen van betaling of bankbreuken gedaen.

Verschillende voorwerpen.

Even als in de vorige verslagen vermeenen wy over de gebeurtenissen, die in de jaren 57 van de dry vorige eeuwen plaats hadden, gewag te moeten maken. Men gedooge zelfs, dat wy nog een oogenblik over het jaer 1556, wanneer Maria, de koningin douairière van Hongarië, de vryheid Turnhout verliet om er niet meer weder te komen, spreken.

Inlichtingen betrekkelijk onze stad, en andere eenvoudige feiten, welke ons het verledene jaer niet onder het oog waren gekomen, doen ons overgaen, deze in het kort mede te deelen. Wy hebben onder andere gevonden: Dat voor Hare Majesteits vertrek uit Turnhout, alhier verschillende persoonen van hoogen adel en hooggeplaatste ambtenaren hunne hulde aen H. K. II. zyn komen bewyzen, namelyk:

- de Hertog van Bruinswyck (1)
- de Markgraef de Burgos (2)
- de Bisschop van Luik (3)
- de Gravin van Arenborch (4)
- de Gouverneur van 's Bosch (5)
- de Grave van Horne (6)
- de Heer van Hoogstraten (7)
- de Heer van Arenberch (8)
- de Raedsheer Hinckaert en de secretaris Boudewyns (9)

(1) De vryheid Turnhout betaelde voor dezen zyn gelag in den Engel en in de Roode Schild, 4 rynsguldens.

(2)	Id.	id.	id.	de zelve som.
(3)	Id.	id.	id.	id.
(4)	Id.	id.	id.	id.
(5)	Id.	id.	voor 3 stoopen wyn	19 stuivers.
(6)	Id.	id.	12 id.	4 guld. 16 st.
(7)	Id.	id.	3 potten id.	12 id.
(8)	Id.	id.	16 stoopen id.	6 guld. 8 id.
(9)	Id.	id.	6 id.	2 guld. 5 id.

de Drossaert van Amersfort en de kapitein Willem van Waldyck (1)

de Griffier van financiën (Rombout Loots) (2)
de Rentmeester van Brabant (3).

Dat de voormelde koningin by acte van *retrocessie*, gedagteekend uit Brussel, dd° 19 juny 1556, door haer onderteekend; aen de onderzaten van Turnhout en Arendonck, uit dankbaerheid en gunst, wedergaf, 114 hunderen *vroynten* (heiden) in de Mierdsche heide by het *Steynenhuis* (4).

Dat by het ontvangen van voornoemden gunstbrief, ertweeschepenen, Van Vuyden en Jacob De Jonghe, naer Brussel werden gezonden, om H. K. M. over hare gifte en bewezene diensten te bedanken, en verder te aenzooeken; de vryheid Turnhout, aen haren neef, koning Philippus den 2°, aen te bevelen. Genoemde heeren deden tot het volbrengen van hunnen last, met hun verblyf te Brussel, eene afwezigheid van vyf dagen, en bragten een verteer van 10 rynsguldens in rekening.

Dat een zekere Huybrecht Rooffs, van wege de vryheid, H. K. II., wanneer zy met haren broeder, Keizer Karel V. en het geheele hof te Gent was, een vet kalf ten geschenke gaf, dat men hier had gekocht en naer Gent had doen vervoeren.

De koopprys van dit kalf bedroeg 6 rynsguldens 7 st. een karrekorf voor het te vervoeren.

kostte	2 »
Voor het vervoeren van Turnhout	
Mede te dragen	6 rynsguldens 9 st.

(1) Id. id. 30 potten id. aen 5 st. de pot en 6 st. voor hier.

(2) Id. id. voor 6 stoopen id. 2 guld. 5 st.

(3) Id. id. voor het noon- en avondmael met het verteer 6 guldens 1 stuiver. Overigens gaf men nog aen de officieren van de 10 vendelen voetknechten die hier legen, eene ame en 19 potten wyn, waervoor men betaelde 20 guldens 14 stuivers, en den bevelhebber dezer vendelen, Willem Van Walderom, vereerde men met eene gifte van 19 gulden.

(4) De zoognaemde Koninginne-kooi achter het Heideinde, was onder deze heiden begrepen. De aert of *vroynte* (heiden) waren gemeen, als zynde deze aen Turnhout en Arendonck, door Hertog Jan, de 2°. voor cenen jaerlykschen cyns van 16 gulden 17 1/2 stuiver gegeven.

Mede gedragen	6 rynsgulden 9 st.
naer Antwerpen, betaelde men aen Jan Oyen	1 id. 10 »
Het overzetten en verder vervoer naer Gent kostte	1 id. 4 »
En er werd aen Roeffs voor zynen dienst en arbeid eene belooning gegeven van	1 id. 15 »

Zamen 10 rynsgulden 18 st.

De Turnhoutsche wethouderen moeten waerlyk vrouwen gehad hebben, dat Philippus hunne vryheid zoude hebben begunstigd, of dat de gouverneurs-generael, even als de koningin Maria, van tyd tot tyd er hof zouden hebben gehouden. Anderszins zoude men de volgende werken, in het jaer 1557, dat een jaer vol kommer en druk door den oorlog en door de duerte der levensmiddelen was, niet hebben voltooid :

Vooreerst volmaekte men den steenweg tot op het einde der Otterstraet. Een zekere Claes Van Drunen had er de kasseijing van aengenomen. Men kocht hiervoor te Antwerpen 20,000 kasseijen, en men betaelde voor de vracht naer Turnhout acht stuivers per honderd.

Daerna had men ook eenige veranderingen aen het stadhuis doen toebrengen, en de gebruikte bouwstoffen, zoo als kalk, plaveisteen en dakpannen, betaelde men, te weten :

Den kalk, het loopen, eenen braspenning (1) den plaveisteen, te Antwerpen, 56 stuivers de duizend, en voor de vracht van Antwerpen tot Beersse 3 guldens.

De dakpannen kostten alhier slechts 5 stuivers de 100.

Vervolgens, en aengezien de fonteinen op het kasteel en in den bloemhof niet goed meer sprongen, doordien de loopgrachten, welke de koningin Maria van Hongarië alhier by *corveën* door het land van Turnhout had doen maken, waren verzand of ingevallen, werd de genaemde Gysbert Van Vuyden als opzigter gelast, om de vereischte verbeteringen hier aen toe te brengen, en die van het land van Turnhout ten dezen einde te ontbieden. Voor dit opzigt en zorg verkreeg hy eene belooning van 61 rynsguldens (2).

(1) Een braspenning deed 5 oorden.

(2) Zie bylage Litt. A.

Daerna deed men insgelyks door de inwooners vershillende wegen maken; als namelyk den Baeldyk tot aen den loop, en waervoor die van het Stokt en de Heizyde zich wederspanning toonden.

De ravelsehe dyk werd met elsen en berken hout gemaakt. De rentmeester, H. Walschaert en Quiry Van Utrecht (de pachter van den houtschat van Pöppel, Weelde en Raevens), werden naer Weelde gezonden om het benooodigde hout te koopen. Zy namen daer, te Weelde, een onbyt, waervoor zy voor hun dryen vier stuivers betaelden.

Ondertusschen dat men de boven aengehaelde werken deed uitvoeren, hadden de Franschen reeds in Italië den oorlog begonnen en bedreigden insgelyks ons land. Gevolgenlyk kwamen er van koning Philippus overal dringende bevelen. Turnhout moest zich ook nog van een' derden wagen, voor het leger, dat men verzamelde, voorzien. De wethouderen der vryheid gaven ingevolgedadelyk order, om een' wagen te koopen, waervoor men 15 rynsguldens betaelde. Men kocht vervolgens een ruinpærd voor 58 rynsguldens, en te Gheel, twee merriën, eene roode en eene zwarte, voor 60 rynsguldens.

Middeleryl dat men een vierde paerd had aengekocht, en den wagen moest leveren, werden de dry voornoemde paerden in de weide gelegd, waervoor men 3 stuivers, een stuiver per paerd; betaelde. De haver, die men er voor aenkochte, kostte elf stuivers de viertel.

Een zekere Willem Staes werd als de voerman van dezen wagen aengesteld. Deze verkreeg eene dagelyksche belooning van 7 stuivers en verbleef 120 dagen in het leger.

De twee legerwagens; ieder bespannen met vier paerden, die Turnhout reeds had geleverd, werden bestuurd, de eene door Jan Oyen, die ook 7 stuivers per dag voor belooning trok, en waervan de helft door het klooster van Corsendonck moest worden gedragen, bleef 155 dagen by het leger. De andere was door voerman Dierk Lanckers bestuurd. Deze ontving voor zyne paerden, tydens hy by het leger was geweest, eene som van 103 rynsguldens. Arendonck moest hierin een derde betalen.

Ofschoon er links en regts doortogten van troepen waren, had men echter door geschenken bekomen, dat zy geenen overlast aen Turnhout hadden bygebragt.

Men schonk 1° aen den heer Van Liekerken, die met 10 vendelen voetknechten te Arendonck lag, een en een

half aem wyn, en een vetten hamel, die 2 gulden 4 stuivers kostte; en 2° voor den grave van Waldyck, die met 10 vendelen knechten, de *Commerdalen* (1), achter het Stokt doortrok, vervoerde men bier, brood en wyn naer Gierle.

Door al de toebereidsels en het bybrengen van oorlogsvolk, ontstond er, van in de lente af, een schrikkelijke dure tyd, dusdanig, dat de schepenen van Turnhout het geraden vonden, van den genaemden Andreas Stuyx en Goossen Verscheps naer Amsterdam te zenden, omaldaer te gaen zien, of er nog koren te vinden en te koopen was, om de arme lieden daer mede te onderhouden (2).

De voornoemde afgezanten verteerden op hunne reis 6 rynguldens 8 stuivers.

Het koren was, zoo als men uit het voorgaende kan afleiden, zeer schaersch, en het was zoo hoog in prys gestegen, dat de vryheid aen den rentmeester van het kapittel, den heer Bavo Laureysen, betaelde, voor twee viertelen koren 7 rynguldens 16 stuivers (1).

De wethouderen hadden zelfs, zoo als men het in deze eeuw, in 1817, nog heeft gedaen, eene premie uitgelooft aen de personen, die hun koren naer de merkt wilden brengen, om den prys wat te verminderen, en betaelden hiervoor aen eenen huisman (boer) 55 stuivers (2).

Het wild, dat men in de Kempen, in gewoone tyden, altoos in overvloed had, was er alstoen ook zoo zeldzaam geworden, dat de vryheid, die eenen haes wilde ten geschenke geven, verplicht was, iemand naer Antwerpen te zenden om er eenen te koopen; en voor welken haes zy 21 stuivers moest geven.

In den zomer van het zelfde jaer had men ook eene groote droogte. En om den brand, waer onze stad meer dan eens het slagtoffer van is geweest, te voorkomen, werden Bertel Macs en Aert Beris als nachtwakers aengesteld. Deze waecten 23 nachten en verkregen ieder een loon van 1 3/4 stuiver per nacht (3).

(1) Eigenlyk Kommerdal, en alzo genaemd om dat men daer gewoonlyk justicie deed; en er eene galg geplaeft was.

(2) Zie bylage Litt. B.

(3) Volgens dezen loon overwege men, wat waerde het geld had, en hoe duer het koren by vergelyking niet moet zyn geweest. Zie ook bylage Litt. B.

Op St.-Jansdag bezochten, voor welke reden wordt niet gezegd, de wethouderen van Antwerpen, als de burgemeester Van Straelen, de schout en rentmeester, de schepene Pommereau, de vryheid Turnhout en derzelve regeerders; deze ontvingen de eerstgenoemden plegtiglyk en onthaelden hen feestelyk in den *Engel*, op een heerlyk gastmael, waervoor zy 26 guldens en 6 stuivers betaelden.

Overigens, en zoo als wy het hier voren hebben gezegd, voerde de fransche koning den oorlog in Italië, en terwyl de hertog de Guise in het koningryk Napels trok, voor Philippus de 2° van Antwerpen naer Engeland, om de koningin; zyne gemalin, en het Parlement over te halen, om den oorlog aen den franschen koning, Hendrik II, te verklaren, en waerin Philippus ook gelukte. Hy kwam vervolgens weder, en stelde zich aen het hoofd van zyn leger. Philibertus, hertog van Savoyen, die alsdan gouverneur der Nederlanden was, verzamelde al zyne soldaten by Charlemont, waer ook 10,090 engelsche voetknechten en 2000 ruiters aenkamen. Philibertus overlegde het zoo goed, dat hy, behalve de krygslieden, welke de hertogen Ernest van Bruinswyck en Hendrik van Luneburg bybragten, en zonder de ruitery van den graef Van Swartsenburg, zich aen het hoofd van 52,000 stryders bevond.

Deze hertog scheen den 1° augustus Marienbourg te willen aenranden, maer deed eensklaps zyn leger langs Picardië optrekken, om voor St.-Quentin neer te slaen. De admirael de Colligny had enkelyk den tyd, van, met door het spaensch leger met 6 à 700 ruiters en 200 voetknechten een weg te banen, nogde stad te kunnen bezetten.

De heldenmoed van dezen veldoverste diende eenigen tyd deze stad, die anders geene 24 uren wederstand zou hebben gedaen, tot borstwering. De Franschen poogden er nog anderen onderstand in te brengen, maer de Spaenschen verydelden telkens hunne voornemens. Eindelijk de *connestable* begaf er zich zelf naer toe en trok met het geheel fransch leger de rivier de *Somme* over, met het inzicht van eenige troepen langs het moeras in de stad te kunnen brengen. Doch daer deze uitvoering in overhaest geschiedde, kwamen er nauwelyks 500 mannen, onder het geleide van Dandelot, den broeder van den admirael, binnen. De overigen lieten meest in het moeras het leven; want de soldaten vielen tot aen den buik in

hetzelve, en waren verplicht, zonder zich tegen de Engelschen te kunnen verdedigen, onder eene hagelbui van musketschoten, alles in het werk te stellen, om er uit te geraken. Degenen, welke het moeras niet konden doortrekken, waren verplicht te vlugt te nemen, terwyl Lamoral, grave van Egmont, aen het hoofd van 5000 ligt gewapende ruiters, hen van achter aenrandde. De vervolging van dezen generael werd belet en tegengehouden door 4,000 fransche ruiters, die zich in een gevecht wikkelden om het fransch leger, dat zich onledig hield om zyn grof geschut buiten het bereik van den vyand te vlugten, den tyd te geven om het gevecht te ontkomen. Maer daer de hertog van Savoyen van dit inzicht was onderrigt, liet hy aen den graef van Swartsenburg en aen den hertog van Lunenburg de taek over, om de stad aen te randen, terwyl hy het fransch leger tusschen de dorpen d'Essigni en Bizerolles inhield, en zoo gruwelyk overviel, dat de *connestable* (1) den tyd niet meer had van zyn leger in slagorde te scharen of bevelen tot wederstand te geven. Zyne ruitery werd overhoop geslagen, zyne voetknechten weken niet, streeden als helden, maer werden in stukken gehakt. De *connestable* zelf, met zyn jongsten zoon Montberon, alsmede de hertogen de *Montpensier* en de *Longueville*, *Louis de Gonzague*, later hertog van Nevers, de maerschalk de *St. André*, de Rhyngraef, kolonel der Duitschers, 10 ridders van het orde en 300 edellieden werden gevangen genomen (2).

Boven deze gevangenen verloren de Franschen al hunne standaerden, wimpels, 4000 krygsknechten, al hun grof geschut, krygsheoeften en legertros.

Behalve hunne gevangenen lieten de Franschen 3000 dooden op het slagveld, onder welke zich bevonden *Jean de Bourbon*, hertog van Enghien, *François de la Tour*, burggraef van Turenne, met zynen zoon *La Roche du Main*, *Claude de Roche-Chouart*, *Guron*, de *Goulenes*, *Saint-Gelais*, de *Pluveaux*, de *Pont dormi*, *Michel de Cassian*, *Hugue*, zyn broeder, en nog 600 edellieden van het puik des franschen adels.

Het spaensch leger verloor in dezen dag slechts 80 of

(1) *Connestable*, de opperbevelhebber van het fransch leger.

(2) Deze tyding werd naer Turnhout door een byzonderen bode overgebracht, en dieer goed onthaeld werd (zie bylage Litt.F).

100 man, onder welke zich bevonden de graven Van Spiegelberg en Van Waldyck (1), alsmede Lodewyk Van Bredenrode. Tusschen de gekwetsten had men Petrus Ernestus Van Mansfeld, Hendrik Van Bruinswyck en den heer Van Beveren.

Deze gedenkwaardige veldslag, zoo schadelijk voor Frankryk, en waerin zich de grave Van Egmont had doen onderscheiden, (2) had den 10^e augustus 1557 by St. Quentin plaets.

De hertog van Savoyen wilde zyne overwinning vervolgen en regt naer Parys oprukken. Hy zoude ongetwyfeld geheel Frankryk overmeesterd hebben, had Philippus de 2^e dit willen toelaten, doch deze belette dit, zeggende: *dat men nooit zynen vyand tot de uiterste verlegenheid mogt brengen of wanhopig maken.*

Philippus, aen zyn leger belet hebbende van naer Parys te trekken; gaf vervolgens bevel, van St. Quentin met meerdere magt dan vroeger aen te randen, en om des te beter zyne soldaten aen te wakkeren, verscheen hy: in hunne gelederen, gewapend van kop tot teen, en uitgerust als of hy een der grootste kryghshelden ware geweest. Des anderendags bestormde men de stad dusdanig met dry batterijen, dat de belegerden geen uer het aenhoudend vuer of de moedige stormers, die inderdaed aengehitst waren door de tegenwoordigheid van hunnen souverein; welken zy voor den den eersten en ook voor den laetsten keer alzoo gewapend zagen (3), konden wederstaen. Zoo haest de muer en walbreuken (bressen) genoegzaam open waren, liep men van dry kanten storm. De aenval was wreed en de vordediging hardnekkig. Nogtans wonnen de aenvallers de vesten, doodden byna het geheele garnizoen en namen de overigen krygsgevangen. Onder deze laetsten bevond zich de admirael *Gaspard de Colligny*, en een zoon van den *Connestable de Montmorenci*. *Dandelot* ontkwam het ondertusschen, dat den 27^e Augustus de geheele stad, waerin de over-

(1) Die hier de Commerdalen was doorgetrokken, zie blz. 48.

(2) Meest al onze historieschryvers geven den grave van Egmont als een uitmuntend veldheer op, en wyten hem deze overwinning toe, als ook die van Gravelines, die in 1558 plaets had.

(3) Philippus de 2^e is later nooit by enen krygstogt meer tegenwoordig geweest.

winnaers een onschatbaren buit vonden, werd genomen en geplunderd.

De koning Philippus, die de stad aen zyne soldaten tot roof had gegeven, verbood echter op lyfstraf van onder geen voorwendsel, in de kerken te komen, van de geestelyken, vrouwen, ouderlingen, kinderen en andere ongewapende persoonen niet te overlasteren; als mede van nergens brand te onsteken, en verder met byzonderen last van de gewyde sieraden te eerbiedigen. Doch niet tegenstaende deze bevelen, was de schraepzucht by de soldaten opgewekt, dusdanig, dat zy vele vrouwen van hare kleederen beroofden en dat de wegen opgepropt waren van ontroostbare moeders, die, niets meer dan het hemd hadden mogen behouden, hare kinderen naekt aen de borst droegen.

Het verlies van eene stad, die het fransche ryk, door de nederlaag van zyn leger, in gevaer stelde, pynigde grootelyks den franschen koning, welke alle voorzorgen aen de hand nam, om zyn verlies te herstellen, en den Spanjaerd te beletten van dieper in zyn land te rukken. Hy beval derhalve aen den ganschen adel, van zich te wapenen, en riep de milicie in allerhaest op, om tot onderstand te snellen van die, welke het gevecht ontkomen waren, doende ter zelver tyd 4,000 Zwitsers, die voor Italië waren bestemd, op de grenzen trekken. De hertog *de Guise* werd wedergeroepen, vertrok dadelijk met zyn leger naer Frankryk, en noodzaekte den Paus Paulus, om zoo te zeggen, van eenen vrede te maken met den hertog van Alva (*).

In 1657 was het niet beter, en de alstoen wederom bestaende oorlog met de Franschen, die, ofschoon het vorig jaer eene groote nederlaag hadden gekregen, ging nog altoos voort, en ons land moest alle voorzorgen nemen om zich te verdedigen. En om dit te kunnen, moest

(*) De hertog van Alva was alsdan, volgens den schryver van de algemeene historie van het doorluchtig huis van Oostenryk, de grootste vyand van Zyne Heiligheid. Alva, die later in 1568, de graven van Egmont, waarvan hiervoren wordt gesproken, en Horn, te Brussel deed onthalzen, voerde alsdan oorlog tegen den Paus. Hy, Alva, maakte zelfs zyn leger gereed om Roomen te belegeren, wanneer koning Philippus hem belastte, van uit zynen naem een vrede te maken, die niet onteerend, maer zelfs voordelig voor den Heiligen Stoel was.

er geld wezen, om hier en daer de oproerige en *ongedisciplineerde* soldaten tucht en vaderlandsliefde in te boezemen.

Het was dan met dit inzicht, dat de hoofdschout, de schepen licentiaet Clymans met den secretaris Proost, benevens de schouten van Arendonck en Beersse door het land van Turnhout, op den 17^e january, belast werden van dadelijk naer Brussel te vertrekken, ten einde aen den brief van de Staten van Brabant, dd^e 14 january te voldoen, om den 19^e aldaer by de vergadering tegenwoordig te zyn. Uit dezen brief (1) ziet men; dat er eene algemeene oproeping van de wethouders was, ten einde geldmiddelen te bekomen, en om over de verdediging van het land, waer voor men beducht was, te beramen.

En inderdaed, er werd in die vergadering besloten, dat er omtrent Soniën-bosch, ten koste van het land, dry of vier sterkten zouden worden gemaekt, waer voor het kwartier van Turnhout, by den rentmeester Hannoset, 12,000 guldens moest betalen.

In de opvolgende maend mei vroeg men eene algemeene betaling der beden by anticipatie. Turnhout moest binnen de dry dagen hiervoor eene som van 5,745 guldens opbrengen. Zekere Gaspard Thielens, met twee anderen, werden als commissarissen naer de Kempen gezonden, om er de gevene bevelen van wege het gouvernement te doen uitvoeren.

Den 24^e mei vereerde de rentmeester Pauly, van wege de stad en lande van Turnhout, aen de prinses Amelia van Oranje, zes stukken lynwaed.

Ofschoon de Franschen reeds in het Luxemburgerland Montmidi belegerden, kwam de voormelde prinses Amelia van Oranje met prins en graef Willem, in juny, het kasteel voor eenige maenden bewoonen (2). De wethouders van het land Turnhout besloten ook den 9^e der zelfde maend, van haren stoet kostvry te houden en aen H. H. dry amen wyn te verceeren. Er werd bovendien van wege de vryheid een vet kalf, een' hamel, kapuinen, wildbraed, enz. voor hare keuken gegeven.

(1) Zie bylage G.

(2) Zy bezocht den 3^e augustus Arendonck en den 14^e der zelfde maend het klooster van Corsendonck. H. H. had op de beide plaatsen met haer gevolg het noemnael genomen. De vryheid had het benoedigde keukengerief enz. op de genoemde dagen aldaer doen vervoeren.

Overigens besloten de zelfde wethouderen, den 25^e july, van aen de genoemde prinses nog zes stukken lyn-waed te schenken, in het vertrouwen dat H. H. zoo als vroeger; hun *sauve garden* zoude hebben bezorgd, en van inkwartieringen van oorlogsvolk bevryden (1). Hun vertrouwen werd ook niet te leur gesteld: de prinses Amelia bekwam andermael vrydom van inkwartiering van het oorlogsvolk voor hare stad en lande van Turnhout, gedurende den winter. H. H. gaf van deze gunst tyding by haren brief dd^e 24 9^{ber} 1657 (2). Men noemde alsdan het kwartier van Turnhout, het veilige en gelukkige land, en vele inwooners van 't markgraafschap benydden soms, al niet te ongegrond, de voordeelen, welke men door de voorspraek van de prinses Amelia verkreeg. Ja het ging zoo verre, dat de onliggende dorpsbewooners hunnen huisraad, granen en beesten alhier kwamen vlugten, dusdanig, dat de magistraten verplicht waren aen hunne inwooners te verbieden van geen hoegenaemde gevlugte goederen of beesten in hunne huizen te ontvangen of te herbergen. Zy werden zelfs genoodzaekt eene ordonnantie betrekkelyk dit verbod alom te doen afkondigen (3). De landloopers en bedelaers zelfs zochten er schuilplaatsen, dusdanig dat de wethouderen gedwongen waren eenen ouden kapitein, Sgidy genaemd, aen te stellen, om ze buiten den klokslag der vryheid te verjagen.

Overigens, en wel den 2^e september, bezocht de Bishop Ambrosius Capello de vryheid Turnhout. Z. Hw. werd er goed door de burgery ontvangen. De deken van St. Pieterskerk, Nicolaes Cuylen, noodigde Z. Hw. met zyn gevolg op een heerlyk gastmael. Dit gastmael, waerin de vryheid, voor de kosten, 56 gulden bydroeg, gaf gelegenheid, om over het voorbeeldig leven en de goede daden van den eerweerden heer Sas, die als kanonik te Yperen kwam te overlyden, te redekavelen. Deze kanonik stichtte eenige studie-beurzen, waeraen later verschillende Turnhoutsche inboorlingen gedeeltelyk hun geluk hadden te danken.

Wyders, en zoo als wy het hier voren zegden, bleef de oorlog met Frankryk voortduren, ja zelfs de burg-

- (1) Zie bylage Litt. C.
(2) id. Litt. I.
(3) id. Litt. J.

graef de Turenne trok reeds van in de maend mei, aen het hoofd van 40 duizend gewapende mannen, te velde, terwyl de prins van Condé aen het hoofd van 13 duizend stryderys de stad Guilain (1) dwong, zich aen den spaenschen koning over te geven. De Turenne, die 6 duizend Engelschen wachtte, om ze by zyn leger te voegen, ging vervolgens Kameryk, dat van garnizoen beroofd was, belegeren. Maer Condé er kennis van gekregen hebbende, voorkwam zulks, en kwam de stad, aen het hoofd van 18 escadrons, binnen, alvorens dat men de omschansings-werken had begonnen. Om in de stad te komen, had hy eene groote worsteling moeten onderstaen, en was verplicht geweest zich eenen weg door de Franschen, die zynen doortogt wilden beletten, te banen. Deze onderstand verplichtte de Turenne van den 1e july het beleg van Kameryk, aen welke onderneming hy niet twyfelde, op te breken. Deze krygstogt mislukt zynde, stelde de koning, Lodewyk de XIV, zich aen het hoofd van zyn leger, gelastte den maerschalk de la Ferté, aen het hoofd der 6000 Engelschen en van een gedeelte zynner soldaten, Montmidi (2) te gaen belegeren, en voor welke stad de koning in persoon met zyn leger ook lag. De Turenne, die met andere gedeelten van het fransk leger het beleg dekte, bragt veel aen de inneming van die belangryke plaets toe, alsmede aen de dood van derzelver gouverneur Melandry. Montmidi gaf zich den 6^e augustus, na eene belegering van 55 dagen, over. Deze belegering had aen de Franschen en de Engelschen zoo veel volk gekost, dat de bevelhebbers het nooit hebben durven bekend maken. Doch dit trokken zy zich niet sterk aen, zy poogden vooral om aen den koning van Frankryk de eer te geven, van by zynen eersten veldtogt eene voorname sterkte aen den spaenschen koning te ontweldigen.

Gedurende dat Lodewyk de XIV Montmidi belegerde, ondernam de prins de Condé van de stad Calais te overvallen. Hy had zich reeds van de leege stad meester gemaakt, maer in de hooge terug geslagen zynde, was hy verplicht terug te trekken. Ondertusschen had de

- (1) Guilain was 2 uren van Bergen-Henegouwe gelegen, en is later volgens den peis van Nymeghem geslecht.
(2) In Luxemburg.

maerschalk de Turenne bevel ontvangen van het spaensch leger van dicht by in het oog te houden, hetwelk zich in slagorde had gesteld, en de Turenne afwachtte. Doch er geschiedde van de beide kanten niets, en men bepaalde zich by op- en terugtogten elkander te vermoeyen. Eindelyk sloeg de Turenne voor de sterkte van Mardyck neder, en maakte er den 3^e oktober, na eene belegering van 4 dagen, zich meester van. Voornoemde plaats werd vervolgens tot onderpand aan de Engelschen overgeleverd.

Deze twee behaalde overwinningen door den vyand boezemde het land eene groote vrees in; ja, men zag hier en daer op het platte land rondzwervende fransche soldaten en kwaeddoeners, die de burgers bestolen en knevelden. In deze omstandigheden besloten de wethouders der stad en lande van Turnhout, den 21^e december 1657, ten einde zich zooveel mogelyk van ongelukken te bevryden, dat een ieder zyne plaats met draefloomen zoude voorzien en met wallen omheinen (1); dat men den vyand, waer zulks mogelyk was, zoude afweren en elkander onderlingen bystand bieden, op de plaatsen, alwaer de *alarm* zoude worden geslagen, en dat iedereen zyne knechten, enz., zoude wapenen, om volgens de uitgegevene placcaten te handelen (2).

In 1757 was het al niet veel beter geschapen. Men had, wel is waer, geen oorlog in het land, maer men had er andere rampspoeden te bevechten. De dure tyd, die in het vorig jaer door den uitvoer van graen was ontstaan, had nog niet opgehouden, en men had reeds meer dan eens onlusten in Turnhout en op andere plaatsen te betreuren gehad. Het was ook daerom, dat de wethouders gedwongen waren van op den 10^e january eene politieke ordonnantie uit te geven, bevelende namerlyk: dat iedere tykbaes, meester linnen-wever en alle andere, die knechts in hunnen dienst hadden, zyne

(1) Men bedoelde, volgens ons, de zoogenaemde *schansen*, die blykens de hedendaegsche benamingen en overblyfsels, hyna in al de dorpen der Kempen, zelfs op vele geluchten, bestonden. Het was in deze schansen, dat men beesten, huisraad en andere goederen vlugtte; die men bewaakte en soms ook moest verdedigen.

(2) Zie bylage Litt. K.

werklieden by zich moest roepen, en hun aenzeggen, dat in geval van cenig ongeval, oploop of diergelyke, de knechten, behalve degene, welke op wacht opgeroepen waren, zich dadelyk naer het huis van hunnen baes of meester moesten begeven.

Dat dezelve knechten of andere ingezetenen 's avonds ten 9 ure in hun logement moesten wezen, zonder nog op de straten te komen, op straf, dat zy, die met het ophouden van het luiden der 9 ure klok nog op stract, in de herbergen of buiten hun logement bevonden werden, zouden vervallen in eene boete van dry gulden. En dat deze door de wacht zouden gevangen en vastgehouden worden tot dat de boete was betaeld.

Dat de meesters, die knechten in den kost hadden, niet mochten gedoogen, dat dezelve 's avonds na den voormelden klokslag uit hun logement gingen, op straf van dry guldens ten laste van de meesters, die ook, op eene gelyke boete, voor hunne kinderen instonden.

Dat het ook op eene gelyke boete, verbeuring en de voor aengehaelde gevangenisstraf, aen de ambachtslieden of andere, verboden was, eenige wapens over zich te dragen, hetzy geweren, messen, degens, stokken, kulppe of iets dergelyks, bedekt of onbedekt, enz.

Dat er by dag geene zes personen, en des avonds of 's nachts, geene dry personen zich by elkaer mochten verzamelen, hetzy op de merkt of in de straten, om aldaer te blyven klappen, op eene boete van dry gulden; maer dat eenieder zynen regten weg moest houden, en dat de onwillige of tegenstellende personen door de wacht gevangen zouden worden genomen, om willekeurig te worden gestraft.

Dat geen ambachtsman of ander, op de boete van dry gulden, of gevangenis tot de betaling toe, zich op de merkdagen op de graenmerkten van de stad mocht laten vinden, of op die dagen daer wandelen, gaen of staen, als alleenlyk om graen voor zyn eigen huisgezin te koop, en dit ten hoogste twee veertelen voor eene week.

Dat geene geneverstokers, op eene boete van 12 guldens, vermogten graen op de merkt te koop voor den klokslag 12 ure, en dat de bakkers en andere, aen wie het toegelaten was, te koop, het gekocht koren door de stokers mochten vernaderen (er bezit van nemen) aen den gekochten prys.

Dat alwie eenige granen had, de hoeveelheid hiervan op het stadhuis, binnen de acht dagen, aen schout en schepenen of aengestelden, moest kenbaar maken, op eene boete van dry guldens, voor iedere veertel verzwegen graen.

Dat, van gelyke, de bezitters van graen, hetzelfde niet aen personen, vreemd aen de plaats, mogten verkoopen, zonder byzondere toelating van schout en schepenen, zullende zy alsdan het verkocht graen, voor en alcer hetzelfde op te zakken, moeten overbrengen, om het aen te teekenen, op eene boete van dry gulden voor iedere veertel graen, die verkocht en niet overgebragt zoude zyn.

Verder dat er op 8 january, 's avonds omtrent 11 ure, een troep kwaedaerdig volk, van nagenoeg 18 personen, zich in de Lange Beggynestraet had verzameld, en den horen had geblazen, en dat alwie die personen konde kenbaar maken, eene premie van tien pattacons zoude ontvangen, en dat de namen der aenbrengers, die dit begeerden, geheim zouden blyven, en ingeval van medeplichtig, zouden vrygesproken worden.

Eindelyk, dat het aen iedereen verboden was, van by dag of nacht, den horen te steken of te blazen, op pene van als muitters en stoorders der algemeene rust te worden gestraft; met verderen last aen alle bakkers en ingezetenen, van binnen de dry dagen, op boete van dry guldens, hunne horens op het stadhuis in te brengen, en met verlot aen de bakkers, doch niet later dan 7 ure 's avonds, van eene ratel te gebruiken, om bekend te maken dat zy heet brood in den oven hadden (1).

Acht dagen later, den 18^e january, was de landelyke regering insgelyks genoodzaekt een *edict* uit te geven, dat nog op eene strengere wyze, dan dat van 28 septem-ber 1756 (2), den uitvoer der granen, beteugelde.

Voornoemd *edict* werd opgevolgd door het placcaet, dat H. K. M. Maria-Theresia den 27^e january uitgaf, en waerby de bebouwing van de tabaks-plant gedurende twee jaren, op zware straffen werd verboden.

De bedoelde straffen waren namelyk: dat men de tabaksplant voor haren wasdom zoude uitroeijen, en dat de personen, welke dezelve zouden hebben geplant of

(1) Zie bylage Litt. L.

(2) Zie ons vorig verslag.

gezaeid, daer en boven zouden betalen eene boete van vier honderd guldens per-bunder. Men staefde het uitgeven van dit placcaet, dat men sedert eenige jaren in verscheidene cantons tabak won, en dat vele goede en vruchtbare gronden, die eertyds bezaeid en beplant waren met allerhande soorten van granen en vruchten, voordeelig en noodig tot het onderhoud van den mensch, niets meer voortbragten dan die slechte plant, en dat deze tot groot nadeel van het algemeen in de Nederlanden, zelfs tot schade van de eigenaers en de gebruikers, die dezelfde tabaksplant bebouwden, strekte, enz. (1).

Den 1^e february werd de overeenkomst, tusschen H. K. M. Maria-Theresia en den allerchristelyksten koning van Frankryk wegens de wederzydsche overlevering der *deserteurs* van de troepen der beide legers aengegaen, alom bekend gemaakt.

Een ander placcaet van denzelfden datum van wege dezelfde keizerin, gaf kennis, dat de koning van Pruissen in het midden van den vrede, haer erkoningryk van Bohemen, met twee merkelyke legers, op eene ongehoorde en onregtvaerdige manier had aengerand. Bovendien zegde hare K. M., dat zy genoodzaekt was van, volgens het voorbeeld door den koning van Pruissen gegeven, te handelen en van te belasten aen al hare vassalen, die in burgerlyken of militairen dienst van den voornoemden koning waren, of die aen zyn Hof of in zyn Staten verbleven, deze binnen de twee maenden te verlaten, en tot Haer weder te keeren. H. K. M. verzekerde hen van hare goedgunstigheid, met aenbod van hen allen volgens hunne hoedanigheden en verdiensten in dienst te zullen aennemen. Doch de wederspannigen werden met hare *indignatie* bedreigd, alsmede met de *confiscatie* hunner goederen, om daarmede buiten schade te stellen degenen, die van wege den koning van Pruissen eenig verlies mogten lyden (2).

Aen voormeld placcaet werd in het land van Turnhout, dat vier jaren vroeger nog aen den koning van Pruissen toebehoorde, byzondere ruchtbaarheid gegeven, aengezien er nog al vele personen van deze streek, door de vroegere gedane wervingen, in pruisischen dienst waren.

(1) Zie bylage Litt. M.

(2) Zie bylage Litt. N.

Op den 23^e meert werd er te Turnhout eene andere ordonnantie van den 17^e te voren afgekondigd, waarby men, ten gevolge van den doortogt der fransche soldaten, toeliet van de nagenoemde muntspecien te ontvangen, als ten tyde van den laetsten oorlog, te weten: de stukken genaemd *Musquetairen*, makende 2 fransche stuivers, voor 1 stuiver brabands courant; de stukken van 6 oorden voor 3 oorden, die van 6 stuivers voor 3 1/4 stuiver; die van 12 stuivers voor 6 1/2 stuivers, en eindelijk degene van 24 stuivers voor 13 stuivers (1).

Overigens verkozen de hoofdschout en schepenen der vryheid Turnhout op den voormelden datum (23 meert) als opperproviseurs der kapel van Onze Lieve Vrouw te Severdonck, tot kapelmeester Peeter Dierckx, in de *Heiblom*, en om met de schael als aelmoessenier rond te gaen, Jan Mattheeuwsen.

Er ontstond vervolgens, tusschen het kapittel en de inwooners van Severdonck, andermael een verschil over den dienst in hunne kapel; doch dit had geen gevolg, vermits de vereenigde gehuchten verklaerden, de gemaekte overeenkomst van 1694 te willen onderhouden en handhaven (2).

In de maend april bekwam de stad en vryheid Turnhout, in den souvereinen rade, een voordeelig vonnis tegen de wethouderen van Antwerpen, betrekkelijk het *issue-regt*, dat deze laetste, in weerwil van het *concordaet* deswege op 15 october 1525 (3) door de beide steden gemaekt, wederom begonnen te eischen op de goederen, die de turnhoutsche ingezetenen aldaer by gifte, erfenis en anderszins verkregen.

Men had by dezelfde wethouderen ook nog een ander privilegie van 1557, betrekkelijk den vrydom van tol-regt en weggeld, aen de inwooners van Turnhout gegeven, moeten doen gelden. Dit vroeger verkregen voorregt, was, zoo als men kan denken, van groot belang (4).

Tydens dezelfde maend gaf men, om redenen dat de waarde der granen tot eenen redelyken prys waren ge-

(1) Zie bylage Litt. O.

(2) Deze overeenkomst heeft onze secretaris in zyn werkje: *De twee Reizigers* als bylage medegedeeld.

(3) Zie bylage Litt. P.

(4) Id. Q.

vallen, en in het vertrouwen, dat de toekomende oogst wel zoude lukken, van wege H. K. M. op 21 april een *edict* uit, waarby de strenge maatregelen van het *placeaet* van 18 january kwamen op te houden, behoudens dat de uitvoer van alle soorten van granen, hetzy in natuer, in meel of in brood, en van de vruchten daerin genoemd, zonder onderscheid verboden zouden blyven (1).

In de opvolgende maend mei (den 7^e) werd er een ander *edict* uitgegeven, waarby H. K. M. verbood aen alle Directeurs der postkantooeren, Boekverkoopers, Caffetiers, Herbergiers, en generallyk aen alle andere wie die mogten wezen, van de *gazette van Haerlem*; die het pruisisch politick was toegedaen, te ontvangen of te doen komen, gemeen te maken of te lezen te geven, op eene boete van 300 guldens voor de eerste reize, van 600 guldens voor de tweede reize en van eeuwige verbanning uit de Staten van Brabant en landen van *Overmase*; voor de derde reize. De couriers, postiljons, boden, voerlieden en andere, waren aen dezelfde straf onderworpen, als zy eenig exemplaer van de voornoemde *Gazette* in het land bragten (2).

Den 27^e juny gaven H. K. en K. M. de keizerin Maria-Theresia en de koning van Frankryk, twee ordonnantiën uit, gedagteekend van 20 april; waarby eene algemeene vergiffenis werd geschonken aen de deserteurs, die in vreemde landen waren, en welke in hunne legers, in Bohemen en de Nederlanden, wilden wederkeeren om te dienen.

Den 28e juny bekwam de vryheid Turnhout, eene twaelfjarige bemagtiging om een octrooi-regt te heffen, te weten: Op den wyn en brandewyn, per aem 6 guldens; op de buitenbieren en azyn; één gulden per aem, op het binnenbier 12 stuivers per aem, en op het te slagtene vee, de helft van 's lands impost.

Op den 29e juny, 2 en 3 july, werd er te Turnhout over de ontzetting van Praeg, alsmede wegens de overgave van Schwydnitz en Breslauw (3) en andere overwinningen door de keizerlyke troepen op die van den koning van Pruisen behaald, zeer gefeest. Men betaelde aen den koster van St. Pieters-kerk voor het luiden der klokken

(1) Zie bylage Litt. R.

(2) Id. id. S.

(3) Twee sterke steden in Silesië.

45 gulden 5 stuivers, en voor andere solemnele diensten 59 guldens 14 1/2 stuivers. Des avonds geschiedde er door de gilden eene wandeling met flambeeuwen, welke nog al kostbaer was, en dieden grooten stads-cingel volgde. Deze gilden werden vergezeld van de muzikanten van St. Pieters-kerk en andere, die voor hunne bewezeu diensten van de stad 88 guldens 16 stuivers trokken.

Overigens deed de kerkenraad dat jaer den omgang of de kruis-koor van St. Pieters-kerk op nieuw werven, en men kocht het benooidge hout in het Grootenhoutsbosch.

Wyders en by vergelyking van de jaren 57, zal men bemerken, dat deze, zoo wel in de 16^e, 17^e als in de 18^e eeuw, met elkander veel overeenkomst hebben; en niet te benyden waren, als zynde het land telkens of wel met den oorlog en zyne gevolgen, of wel met den duren tyd geplaegd geweest.

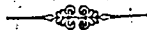
Eindelyk is het ons innerlyk-aengenaem, aen UEd. andermael onzen dank, voor uwe raedgevingen en medewerking te kunnen betoonen; en wy durven tevens hopen, dat de gemeente-kiezers, die binnen eenige dagen zullen worden opgeroepen, door hunne keus zullen bewyzen, dat wy hun vertrouwen niet hebben verloren, maer, door onderlinge ondersteuning gesterkt, zoo veel mogelyk, het belang der stad en de welvaart harer inwoners betrachten.

Aldus gedaen en voorgelezen in de openbare zitting van den gemeente-raed te Turnhout, datum als boven.

Ter ordonnantie : DE BURGEMEESTER,

DE SECRETARIS, J. A. A. DIERCKX.

P. J. HEUVELMANS.

BYLAGEN.

EXTRACTEN UIT EENE BORGEMEESTERS REKENING VAN HET JAER 1557.

A.

« Item alsoo onse genadighe vrouwe de Coninghinne hadde doen maecken secker fonteynen commende op haer Maj' sloth en in den cruythoff alhier binnen Turnhout en de huyslieden van den lande van Turnhout de gravinge by corweyden gedaen hebben is secker genoempt Ghysberts Van Vuyden by de vryheyt daer toe geordonneert om de voors. huyslieden te adresseren op te schryven en anderssints te ontbieden daer toe voor desen rentmeester den zelveen Vuyt bevel van schepenen betaelt heeft 61 rynsgulden 8 st. »

B.

« Item mits den grooten duren tyt was by schepen geordineert dat Andreas Stuycx en Goosen Verscheps reysen souden naer Amsterdam om te vernemen oft zy daer noch coren souden cunnende gevinden om te coopen om dye arme lieden daer mede te onderhouden deselve betaelt voor haer verteerde costen over handen van Petris Vanderbecken 6 rynsg. 8 st. »

C.

« Betaelt heere Bavo Laureysen rentmeester van den cappittel voor twee viertelen coren 7 rynsg. 16 st. »

D.

« Betaelt een huysman over handen van Colin Meyebosch ten eynde hy de merkt soude willen versueten met syn coren aldaer te brengen 55 stuyvers. »

E.

« Item also by der weth geordonneert was in den somer midts de groote drooghte te waecken om brantswille, soo hebben gewaecht Bertel Maes en Aert Beris 28 nachten elcken nacht tot 1 3/4 stuyver elck. »

F.

« De rentmeester Augustyn Van Liere en Mr Huybrechts vertoert ter feesteringe van een hode brengende de tydinge dat de *constable* van Vranckryck gevangen was 25 stuyvers. »

G.

Brussel den 14 januari 1657.

Eersame goede Vrienden,

« Alsoo wy vast besich zyn om by middel van subsidie volgens de goede intentie van syn doorl. Hoocheyd te bezorgen dat d'ongeregeltheden ende abusen onder den volcke van orloghe soude cesseron en alles gebrocht worden tot eene volcomene discipline militaire. Daer toe noodich syn gereede penninghen, hobben goetgevonden Ul. mits desen te versoecken van hun te laeten vinden binnen dese stadt Brussel op den stadthuysc den 19 deser maent ten thien ure voor middach behoirlyck geauthoriseert synde, om te tracteren het voirdeel ende conservatie van het plat land ende der selver inwoonders, daer aen egheene faulte vermach wesen, vermits den dienst van S. M. en van dese provincie sulcx in alle manieren is vereysschende.

Ul. geaffectioneerde Vrienden

Die staten van Brabant

Ter ordonnantie van selve heeren

(Get.) VAN GINDERTAELEN.

H.

Extract uit eene deliberatie van de rothouderen van den lande van Turnhout dd. 25 july 1657.

« Die welke respectivelyk (de wethouderen) alhier verscheyde mondelinge conferentien gehouden, van aen hare Hoogheyt onse genadige vrouwe Amella te doen eenige vereeringe van lynwaet ter oirsaecken de selve soude gelieven aen te nemen en te besorghen dat hare ghemelde stadt en lande voor desen saison XVI vyftich seven, soude mogen worden geexempteert van aenstaende winterquartiering, gelyck de selve voor desen door haer voorspraek by den Coninck oft Artshertoch Leopoldus syn bevryt geweest. »

« Is by de voors. gecoitteerde geresolveert dat men aen selve Hoogheyt sal vereeren de quantiteit van twelf stucken lynwaet ter concurrentie van twelf derthien oft vierthien hondert guldens, daer in gerekent, de sesse stucken die den rentmeester Pauly nu op den 24° mei lestleden aen de selve heeft vereert utten naem van de voors. stadt en lande. »

« Ende raeckende de *defroyementen* hiervoorens op den 9 juny lestleden voorgeslaghen hebben de gecoitteerde van den lande geresolveert dat sy daer in sullen contribuieren naer alle redene en billichyt, naer dat sy sullen hebben gesien de lyste oft het emport van dien, om dan gedaen te worden naer behoiren, integendeel van dien hebben de gecoitteerde van de stadt geaccordeert te sullen draghen hen quote in het voeder, renschen wyn d'welck by de gecoitteerde van den lande is geaccordeert aen selve hare Hoocheyt en dat naer alle redene en billichyt. »

I.

Erentfeste vromen, seer discrete, lieve, getrouwe,

Vuyt de nevengsaende coppye van rescriptie van den heere Prince Don Juan, op onze missive onlanex tot Turnhout synde geschreven ten eynde de gewenschde, en by den Coninck aen ons vergunde exemptie van

E

inquantieringh voor onse stadt ende lande mochte werdden gecontinueert, sullen UEd. sien de sorge die wy voor Ul. ende voor onse voorn. stadt ende lande hebben gehadt, ende wat de vruchten van ons voorschryvens ende intercessie zyn geweest de voorschreve exemptie synde ons noch voor desen winter geaccordeert en toegestaen wy en hebben Ul. 't selfve niet langer connen onthouden niet twyffelende oft het sal Ul. een aengenaeme tydinghe wesen, vertrouwende oock, dat dese by ons voor uwe verlichtinge vercreghen gunste ende genade Ul. meer ende meer sal opwecken en pousseren tot liefde en affectie mitsgaders getrouwicheyt tot ons en onse dienste gelyck wy dan oock nooyt en sullen manqueren aen die goede genegentheyt en voorsorge die wy altoos tot Ul. goede en ontlastinge hebben gehadt en noch hebben ende Ul. by alle occasion de waere effecten daer van te laeten sien ende gevoelen hiermede.

Erenfeste, vrome, seer discrete, lieve, getrouwe blyft Godes hoede bevolen. S Gravenhage desen 24 november 1657.

Ul. goede Vriendinne
(Get.) AMELIE D'ORANGE.

J.

« Alsoo syne Conincklyke Majesteit van Spanien ende syne Hoocheyt Don Juan d'Austria Gouverneur van dese Nederlanden etc. ter instantie van haer Hoocheyt onse genadighe vrouwe Amalia, geotroyeert ende vergunt hebben vrydomme, ende exemptie van logeringe van den volcken van oirloghe aen hare hoogemelde Hoocheyts stadt, en de senniorie van Turnhout. Ende men verstaet dat vuyt de dorpen met guarnisoenen beseth synde hier omtrent geleghen, de ingesetenen der selfve met hene goederen, graenen en bestialen, herwaerts aen trachten te vluchten om mede de voors. vrydomme te genieten, den welcken alleeneelyck aen d'ingesetenen der voors. stadt ende lande van Turnhout is verleendt waerdoor ondinste aen den voors. volcke mochte worden veroorsaect. Om hier teghens te versien :

Is by schouteth ende schepenen der voors. stadt en lande van Turnhout verboden dat, geene ingesetenen der selfve en zullen vermoghen dusdanige gevluchte goederen, ende bestialen te ontfanghen en herberghen op dat den dienst van syne Con. Ma' ende van syne Hoocheyt niet en wordde vercoert. »

K.

Extract uit een resolutie boek van de wethouderen der stad en lande van Turnhout dd. 21 x^{er} 1657.

« Aen de welcke (wethouderen) in bedencken ende deliberatie gestelt synde wat tot meesten voordeel en tot bevrydinge van de ingesetenen van desen lande van Turnhout diende gedaen te worden by aldien aen selve ingesetenen eenigen overlast wierde aengedaen by nachte en ontyden door eenige quade doenders oft fransche soldaeten : welcken aengaende alreede eenige placcaeten van S. M. alomme in Brabant waeren over eenige daegen gepubliceert. »

« Is geresolveert, dat een yeder syne plaetsen respective, sal met draeyboomen en wallen heymen daer het sal dienen te behooren. Ende dat den eenen den anderen sal afweren daer men dat sal vinden te behooren en dat ter plaetsen daer den allerm sal worden geslaegen, en dat een yeder de syne wapenen zal engesteld worden volgens de placcaerten en voorders doen als dese inhouden. »

L.

Politique ordonnantie.

« Alsoo door dese omstandigheyt van teydt noodsaecelyk moet voorsien worden de groote inconvenienten die slaen te gereysen, soo is by Myne heeren die hoofdschouteth ende schepenen der stadt en de vryheydt Turnhout geordonneert :

Dat iederen tyckbaes en de meester linde wever als oock iederen meester oock de gene eenige knechten in hunnen dienst syn hebbende, syn wercklieden by hem

sal roepen ende hun aenseggen dat in cas van eenigh ongeval, oploop oft diergelycke de knechten hun instantelyck sullen moeten begeeven aen het huys van hunnen baes ofte meester uytgenomen die op de wagt gecommandeert syn.

Dat de selve knechten ofte andere ingesetenen s'avonts ten negen uren sullen moeten wesen aen hun logement sonder hun meer op de straet te begeven op pene dat de ghene die met het ophouden van 't luyden der 9 ure clocke op de straet, in de herberghen oft buyten hun logement bevonden worden, sullen vervallen in de amende van dry guldens ten welcken eynde sy door de wachte sullen in arrest genomen ende gehouden worden tot dat de pene sal wesen betaelt.

Dat de meesters die eenige knechten in hunnen cost hebben niet en sullen mogen gedoogen dat de selve s'avonts naer den voors. clockslagh uyt hun logement gaen op pene van dry guldens ten laste van den meester, wel verstaende dat onder de selve knechten oock begrepen worden de kinderen van de selve meesters.

Op gelyke pene wort verboden aen de ambaghtslyyden ofte andere eenige wapenen over hun te dragen tzy fusiecq, messens, degens, stocken, clippels ofte icht desgelyckx bedeckt oft onbedeckt geweir, ten welcken eynde de wagt die hun vinden sal dusdanige persoonen sal visiteren ende ontwaopenen van de wapenen die sy over heur sullen vinden ende de selve oock in arrest nemen ende houden tot dat de boete sal wesen betaelt op de maniere als voor, blyvende de wapenen oock geconfisqueert.

Dat by daege geen ses persoonen ende by avonden oft nachten geen dry persoonen hy elckanderen hun sullen mogen versamelen op de merckt oft straten om aldaer te mogen blyven staen clappen op de pene als voor, maer sal ieder moeten gaen synen reghten wegh sullende dusdanige troupen door de wagt gedissipeert worden, ende de onwillige ofte resistenten in arrest genomen ende arbitrairelyck gecorrigeert worden.

Dat geen ambaghtsman ofte andere sich op de mercktdaegen en sal laeten vinden op de graenmerckten van dese stadt oft op die dagen aldaer wandelen, gaen oft staen als alleenelyck om graen te koopen voor hun eygen menagie voor eene weke te weten ten hoogsten twee

veertelen sonder nochtans te comen trapsgewyze als voor op gelycke pene van dry guldens ende tot voldoeninge van de selve pene gearresteert te worden op de manier als voor.

Dat niemant hun geneirende met genevel stoken sullen vermogen graen op de merckten te coopen voor den clockslagh van twelf uren op pene van twelf guldens ende dat de gene tzy backer of andere die toegelaeten syn om te coopen dusdanigh gecoght coren sal mogen vernaederen voor den prys gelyck tselve is gecoght.

Wordt oock geordonneert dat alle de gene die eenige graenen syn hebbende de quantiteit van dien sullen hebben comen kenbaer te maeken ten stathuyse aen de heeren schouteth ende schepenen oft daer toe by myne voors. heeren gecommiteert, om by den voors. gecommiteerden aengeteekent te worden hinnen den tydt van acht daegen op pene van dry guldens voor ieder veertel verswegen graen.

Van gelycken sullen de onderhebbers van het voors. graen 't selve aen geene afgesetene mogen vercoopen sonder speciale permissie van myne voors. heeren ende sullen tot dien hun vercooght graen aler het selve sal mogen worden gesackt hebben over te brengen aen de voors. gecommiteerde om daer van notitie gehouden te worden op pene als voor, voor ieder veertel vercooght ende niet overgebracht graen.

Ende alsoo op den 8 deser savonts ontrent elf uren eenen trouw quaetaerdigh volck is geatrouppeert geweest ende den horen hebben geblasen in de lange Beggynne straet bestaen hebbende uyt ontrent 18 persoonen soo beloven myne heeren eene premie van thion patacons aen den genen die de naemen van de voors. persoonen sal comen denuntieren aen den heere hoofschouteth alhier sullende des aenbrengers naem des begeirende gesecreteert blyven, ende in cas den aenbrenger mede plichtigh moghte wesen, sal daer over 'tsynen laste geen de minste recht geschieden maer sal alles 'tsynen regarde in vergetentheyt blyven.

Finalelyck wordt wegens myne voors. heeren verboden aen alle ingesetenen soo backers als andere tzy by daege ofte by nachte den horen te steken ofte te blaesen op pene van gestraft te worden als muitmaeckers ende

perturbateurs van de gemeyne ruste, ordonnerende aen alle backers en andere ingesetenen van binnen den tydt van dry daegen hunnen voors. horen te brengen opt stadthuys alhier op pene van dry guldens van iederen gebreckelyken, permitterende noghtans aen de backers te gebruycken eene ratele om te annuntieren als hy heet broodt in den hoven heeft ende dat niet langer ofte laeter als s'avonts tot seven uren toe op pene als voor.

Actum in collegio van myne voors. heeren hoofschouteth ende schepenen desen 10 anni 1757. »

M.

*Placcaert verbiedende voor den termyn twee jaeren den
Toeback te cultiveren. Van den 27. Januarii 1757.*

MARIA THERESIA by der gratie Godts, Rooms-Keyserinne, Coninginne van Duytslandt, enz. Ter occasie van den slechten Oost, die'er ten voorleden jaere geweest is in verscheyde Landen van Europa, heeft men bevonden dat, niet tegenstaende den Oost favorabel is geweest in de Provincien van onse Nederlanden, de Graenen aldaer zoo abundant niet en zyn geweest als in voortyden, ende dat de selve Provincien niet in staet en waeren van soo veel Graen te besorgen aen de Vremdelingen, soo verre dat Wy, om die van de productie van onse voorsz. Nederlanden te behouden voor de Consumptie van onse goede en getrouwe Ondersaeten, genootsaecht syn geweest van den uitvoer der selve te verbieden: maer alsoo die schaersheydt der Graenen in dese tydts-gesteltenisse moet voorts comen uyt eenigh gebreck der Landhouwinge, en dat dese conste die den grondsteen is van den ryckdomme van onse voorsz. Provincien, en de t'eenewegen het grootste ooghwit is van onse sorge ende attentie, soo hebben Wy noodigh geacht van te doen doen de nackeurighste ondersoekingen om te connen ondervinden waer inne dit gebreck moghte bestaen, ende Wy hebben bevonden, dat het selve moeste voortscomen uyt dien, dat men t'sedert eenige jaeren in verscheyde Cantons der voorsz. Provincien den Toeback heeft gecultiveert, en dat vele goede en vruchtbaere Aerden, die certydts besaeyt, en

beplant waeren met allerhande soorten van Graenen en Vruchten voordeeligh en noodigh tot den onderstandt van den Mensch, nu anders niet voorts en brengen als deze vicieuse specie, 't welck streckt tot groot nadeel van de generaliteyt van onse voorsz. Nederlanden, ende selfs tot schaede van de Eygenaers en de Gebruyckers, die de selve specie cultiveren.

Ende alsoo het te vreesen is dat dit misbruyck meer en meer sal toenemen, indien daer inne niet en worde voorsien op 't spoedighste, hebben Wy, ter deliberatie van onsen seer-lieven ende seer-beminden Schoon-Broeder ende Cosyn CAREL-ALEXANDER, Hertogh van Lorrynen ende van Bar, onsen Stadthouder, Gouverneur ende Capiteyn Generael der Nederlanden, geresolveert te verbieden, soo Wy verbieden mits dese, by provisie, en voor den termyn van twee jaeren, aen alle Eygenaers ende Gebruyckers, van wat staet ofte conditie sy mogen wesen, van hunne Landen tot het gewas van Toeback te cultiveren, ofte doen cultiveren, op pene dat den selven sal uytgeroeyt worden eer hy volwassen sal syn, ende dat degene die den selven sullen hebben gesaeyt ofte geplant, doen saeyen ofte planten daer-en-boven sullen betaelen eene amende van vier hondert guldens voor ieder Bunder dat daer mede besaeyt ofte beplant sal geweest syn, ende meer ofte min naer proportie van de quantiteyt Landts daer toe gebruyckt; de selve amende te verdeelen voor eene hellicht ten behoeve van den Armen der Plaetse, ende voor de andere hellicht ten behoeve van den Officier exploitant.

Wy ordonneren aen al onse Officieren ende aen die van onse Vassalen, van neerstelyck te sorgen dat dit Verbodt volbrocht worde, ende dat sy doen inkomen, sonder verdragh, gunste ofte ooghtuyckinge, de amenden die by de overtreders sullen verbeurt syn: Wy belasten tot dien onse Raeden Fiscaelen, van de onachtsaeme Officieren te doen straffen, ende indien'er eenige bevonden wierden die de selve amenden niet en soudon hebben doen inkomen binnen dry maenden naer dat het Landt met Toeback sal besaeyt oft geplant geweest zyn, willen Wy dat onse voorsz. Raeden Fiscaelen die doen betaelen door de overtreders, ten coste van de onachtsaeme Officieren, ende ten behoeve van den

Armen der Plaetse voor de hellicht, ende van den aenbringer voor de andere hellicht.

Wy ordonneren aen alle de Eygenaers ende Gebruyckers die voor het aenstaende Saisoen hunne Landen mogen hebben gecultiveert ofte doen cultiveren tot Toeback, van die te doen cultiveren om aldaer Somervruchten en de Graenen te connen saeyen.

Maer, ten wylen dat Wy trachten, door een effect van onse Moederlycke sorghvuldigheyt, van uyt te roeyen die vitieuse specie, soo schaedelyck aen het cultiveren der voordeelige specien, willen Wy t'eenewegen voorkomen, dat onse Ondersaeten, die als nu eenig Landt gecultiveert hebben tot Toeback, niet en comen te leyden door Ons tegenwoordig Verbodt, welckers volbringinge nochtans voor het gemeyn best van het Landt sonder uytstel vereyscht wordt; vervolgens verclaeren Wy, dat de gene wiens Landen gedurende dit tegenwoordigh jaer, souden moeten braeck liggen, om dat de selve tot Toeback gecultiveert zyn, desaengaende requeste sullen mogen presenteren aen Ons Gouvernement Generael, het welck in dat geval sorge sal draegen dat sy op eene rechtveerdige maniere buyten schaedē gestelt worden.

Ontbieden daeromme ende bavelen aen onse seer-lieve ende getrouwe die Cancelier en de Luyden van onsen Raedo van Brabant, ende aen alle andere onse Rechten, Officieren en de Ondersaeten die dit aengaen sal, dat sy dese onse tegenwoordige Ordonnantie observeren ende onderhouden, ende exactelyck doen observeren ende onderhouden, sonder eenige gunste, ooghluyckinge ofte dissimulatie: **WANT HET ONS ALSOO GELIEFT.** Des t'oirconden; hebben Wy onsen Grooten Segel hier aen doen hangen. Gegeven in onse Stadt van Brussel den 27 Januarij in 't jaer ons Heere 1757, ende van onse Rycken het seventhiende.

N.

MARIA THERESIA by der gratie Godts, Rooms-Keyserinne, Coninginne van Duytsland, enz. Aen alle onse Vassalen en de Ondersaeten, van wat staet of te conditie die syn, de welke in den Dienst zyn van den Koning van Pruyssen ende Keur-Vorst van Brandenbourg, ofte die hun bevinden in syne staeten, **SALUTT.**

'T is bekent aen alle de weireldt, dat den Koning van Pruyssen, in het midden van den Peys, Ons Erf-Koningryck van Bohemen wederom aengerandt heeft, met twee merckelyke Legers, op eene ongehoorde ende onrechtveerdigste maniere, ende dat hy aldaer alle de bedenckelycke Hostiliteyten uytgewerckt heeft; waer door Wysekerlyck geauthoriseert waeren, van aenstondts inne te roepen op de gewoenelycke penen; alle onse Vassalen ende Ondersaeten die in synen Dienst moghten zyn, in dien Wy daer van niet afgekeert en waeren geweest, soo door onse ordinariisse moderatie als uyt consideratie van de ontstellnisse waer in menige personen stonden hun te bevinden van wederzydts. Maer den koning van Pruyssen hebbende, onder het ydel voordwendsel der Mandementen die Syne Majesteyt den Keyser onsen seer lieven Gemaal, tegen hem uytgesonden heeft, doen publiceren, t'sedert den 2. November lestleden, avocatorie-Brieven, by de welke hy ingeroepen heeft, op pene van indignatie, ende van confiscatie van hunne Goederen, alle syne Ondersaeten die in onsen Dienst zyn, vinden Wy Ons genoetsaect, van daer in syn exempel te volgen.

DAEROMNE hebben Wy geordonneert, gelyck Wy ordonneren mits dese aen alle onse Vassalen ende Ondersaeten, de gene zyn onder den Dienst Militair ofte Civil van den Koning van Pruyssen, ofte die hun houden aen syn Hof ofte in syne Staeten, van die tusschen den tydt van twee maenden te verlaeten ende van tot Ons weder te keeren; de selve versekerende dat sy onse goetgunstigheyt sullen verkrygen, ende dat Wy hnn alle in onsen Dienst sullen aenverden volgens hunne qualiteyten ende verdiensten.

In tegendeel de gene die aen onse tegenwoordige Orders wederspannigh sullen syn, sullen onse indignatie behaelen ende hunne Goederen sullen geconfisqueert worden, om daer mede buyten schaedē te stellen de gene die van wegens den Koning van Pruyssen eenigh verlies sullen comen te lyden; Verclaerende voorts, aengesien Wy tot het gene voorschreven niet anders beweeght en zyn geweest, als door den handel van 't Hof van Berlyn ten selven opsichte, dat Wy in alles sullen volgen het gene 't selve Hof op dat punt sal ondernemen.

Onthouden daeromme ende bevelen aen onse seer-lieve ende getrouwe die Cancellier en de Luyden van onsen Raede van Brabant, Gouverneur van Limbourg ende aen alle andere onse Rechteren, Officieren ende Ondersaeten die dit aengaen sal, dat sy dese onse tegenwoordige Ordonnantie observeren ende onderhouden, ende exactelyck doen observeren ende onderhouden, sonder eenige gunste, ooghluyckinghe ofte dissimulatie: **WANT HET ONS ALSOO GELIEFT: Des t'oirconden hebben Wy onzen Grooten Segel hier aen doen hangen. Gegeven in onse Stadt van Brussel den 27 Januarii in't jaer ons Heere 1757, ende van onse Rycken het seventhiende.**

O.

By de Keyserinne en de Coninginne.

Zy kennelyck aen alle ende eenieder dat ter occasie der doortochte van de Fransche Trouppen, Wy, (ter deliberatie van onsen seer lieven ende getrouwen CAREL Grave van het II. Roomsche Ryck, van Cobenzl, onsen Chambellan, actuelen Raedtsheer Intime van Staet, ende Minister Plenipotentiair voor het Gouvernement generael der Nederlanden) hebben besloten dat men sal vermogen te ontfangen de stucken genaemt Musquetairen maeckende twee Fransche Stuyvers voor eenen Stuyver Brabants courant, gelyck sulcx is geplogten ten tyde van den lesten oorlogh, de stucken van ses Oorden voor dry Oorden eensgelycx courant, de gene van ses Stuyvers voor dry Stuyvers ende een Oort, die van twelf Stuyvers voor ses Stuyvers en halve, ende eyndlinge de gene van vier-en-twintigh Stuyvers voor derthien Stuyvers, alles nochtans by provisie alleenelyck ende tot dat andersints sal wesen geordonneert, verclacrende dat soo wanneer de noodtsaekelyckheydt van dese voorbygaende evaluatie sal comen te cesseren, Wy sullen nemen de behoorelycke maetregels ten eynde dat die de welcke sich alsdan voorsien sullen vinden van diergelycke specien, hun daer van sullen connen ontmaecken sonder verlies. Gedaen tot Brussel desen 17 Meert 1757.

P.

Wy Burgemeester, Schepenen ende Raede van der stad van Antwerpen doen condt ende kennelyck allen den genen die dese onse letteren sullen sien ofte hooren lesen dat op den dagh van huyden voor ons gecomen syn Thomas Vandenvekene, Godevaert Bogaerts, Ermont Bacx, en de claus knechts schepenen van der vryheydt van Turnhout voor hen ende vullen naemen ende van allen den ingesetenen der selve vryheydt, ende hebben ons claegelyck te kennen gegeven hoe aleest soe dat sy niet en heysschen noch en ontfangen eenigh geldt van *Issuen* van den poorten en de ingesetenen van deser stad Antwerpen, van alsulcken goeden als hen bynnen der voorschreve vryheydt toecomen ende versterven, nochtans dat dyen niet tegenstaende de *Issumeesters* van de voorschreve stad van den goeden de welcke dien van de vryheydt van Turnhout voorschreven alhier versterven en de toecomen by successien oft andersints heysschen ende hebben willen issue contraire den gemeynen rechte gefundiert in de naturelyck redene ende equityt, dwelck seght dat een iegelyck behoort te genieten ende te gebruyckene 't selve rechte dat hy over eenen anderen statueert ende ordonneert, bidende ons hen daer op te willen verleenen onse provisie, declaratie ende ordonnantie, waeromme soo cest dat wy 't hunnen bede geneyght synde mits dat sy ondersaeten van dese stad syn, ende sunderlinge aenmerckende ende voor oogen hebbende de equityt ende de deeligheydt, verclaren ende ordonneren dat de ingesetenen van der vryheydt van Turnhout van den goeden die hen binnen dese stad en de vryheydt der selver, aencomen versterven, gegeven ofte gemaect worden in wat maniere dat het waere; vry ende ongehouden syn icdt van issuen te geven ofte te betaelene behoudelic dat onse poorten ende ingesetene van gelycken in den voorschreven vryheydt van Turnhout nyet en geven noch en betaelen sonder fraude ofte argelist, ende des t'oirconden hebben wy Burgemeesteren, Schepenen ende Raede voorgenoemt den segel ter saecke der stad van Antwerpen voorschreve dese letteren doen aenhangen op ten 15 dagh van octobri in 't jaer ons heeren als men schreef duysent vyf hondert ende vyftwintigh.

(Get.) DE KEYSER.

Q.

« Wenceslaus van Bohemen bider gratien Goids Hertoghe ende Jehanne bider selver gratien Hertoghinne van Luxemburg van Lotharingen van Brabant van Lymburg ende Mercegravinne des Heylichs Ryex, doen condt allen lieden, want ons getoent is wittelick vuit waerachtighen getuge, die dat genomen hebben op haren eedt en gene partie dragende, alsoe dat d'vrieheyt van Turnhout ende die liede binnen der vryheyt aldaer wonende, vri quyt ende ongehouden blyven soude jegen ons alle andere heren en lieden in onsen palen van Brabant geseten van tollen ende allen andere ongelde gelyc hen dat gegeven was van onsen vorder Hertogen in Brabant des sy charten privilegien ende brieven besegelt mit onsen vorderl. zegel hadden die welcke mit ongevalle van brande die geschiede tot Turnhout van der vrouwen van Saftenberghen verloiren ende verbrandt waren, daerom hebben wy aengesien die gerechticheyt der saecken ende dat wittich betoen ons daer af van wittighen liede gedaen, ende geven van nuwer onser voirs. vrieheyt van Turnhoudt ende den liede daer binne woonende dat sy altoos voirtane gelyck sy tot hier toe gedaen hebben by hoiren ende privilegien varen mogen ende keiren overal binnen onse palen van Brabant tolvri van ons ende allen heren mit haren goiden ende comanschapen gelyck en in alder manieren of sy hoir voirs. aude privilegien noch onverbrant hadden en en willen niet dat sy daerom yet vermindert syn of blyven tot eeniger stede in hoiren rechte, In orconde van welcken dinge, ende want wy willen dat hen ewelic vast ende gestadigh blive soo hebben wy desen brief mit onsen segelen bezegelt, Gegeven te Brussel veerthien daegen in December int jaer ons heir dusent drie hondert vyfflich en zeven. »

R.

MARIA THERESIA by der gratie Godts, Rooms-Keyserinne, Coninginne van Duytslandt, enz. De merckelycke quantiteyt van Graenen die door de Vremdelingen getrocken wirdt uyt onse Provincien der Nederlanden,

beweegde Ons op het eynde der maend September lestleden, den uytvoer daarvan te verbieden; ende onder-vonden synde dat des niettegenstaende den prys dage-lyckx vermeerderde, hebben Wy geraetsaem gevonden door onse Ordonnantie van den 18 Januarius lestleden, van aen het voorsz. Verbodt te voegen de crachtigste middelen om het selve te versekeren, mitsgaeders eenige andere dispositien de welcke in die omstandigheden noodtsaeckelyck waeren bevonden. Maer alsnu dat de Graenen tot eenen redelycken prys gevallen zyn, ende dat'er hope is dat den naestcommenden ooght wel sal lucken, de attentie die Wy moeten hebben om het goet ende voordeel van onse getrouwe Ondersaeten te bevoorderen, draecht ons te doen cesseren de lastige precautien ende andere dispositien, de welcke Wy door een effect van de selve attentie niet en hebben connen achterlaeten van voor te schryven. DAEROMME is't, dat Wy, ter deliberatie van onsen seer-lieven ende getrouwen CAROLUS Grave van het H. Rooms-Ryck, van Cobenzl, Camer-heer, Raedt van Staet intime actueel, ende onsen Minister Plenipotentiaris voor het Gouvernement generael der Nederlanden, hebben verclaert, soo Wy verclaeren mits dese, dat het Placcaert van den 18 Januarius lestleden comt te cesseren behoudens dat den uytvoer van alle soorten van Graenen, 't sy in nature in Meel ofte in Broodt ende van Vruchten vermelt by het voorsz. Placcaert verboden sal blyvon sonder eenige exceptie, ende dat den 9 article van het selve Placcaert eensgelyck sal blyven stadtgrypen, alles op de penen daer by gedraegen.

Ontbieden daeromme ende bevelen aen onse seer-lieve ende getrouwe die Cancellor ende Luyden van onsen Raede van Brabant, ende aen alle andere onse Rechteren, Officieren ende Ondersaeten die dit aengaen sal, dat sy dese onse tegenwoordige Ordonnantie observeren ende onderhouden, ende doen exactelyk observeren ende onderhouden sonder eenige gunste, ooght-luyckinge ofte dissimulatie, WANT HET ONS ALSOO GELIEFT. Des t'oirconden: hebben Wy onsen Grooten Segel hier aen doen hangen. Gegeven in onse Stadt van Brussel den 21 April in't jaer ons Heere 1757, ende van onse Rycken het seventhiede.

S.

MARIA THERESIA by der gratie Godts, Rooms-Keyserinne, Coninginne van Duytslandt, enz. Alsoo besondere reden Ons bewegen om te verbieden de Gazette van Haerlem hebben Wy, ter deliberatie van onsen seer-lieven ende getrouwen CAROLUS Grave van het H. Rooms-Ryck, van Cobenzl, Camer-heer, Raedt van Staet intime actueel, ende onsen Minister Plenipotentiaris voor het Gouvernement generael der Nederlanden, geinterdiceert gelyck Wy interdiceren by desen, aen alle Directeurs der Post-Comptoiren, Boeckvercoopers, Caffetters, Herbergiers, ende generallyck aen alle andere wie die mochten wesen, van t'ontfangen ofte te doen komen, gemeyn te maeken ende te lesen te geven, eenigh exemplaire van de voorsz. Gazette van Haerlem, van welke gewesten die mogen komen, mitsgaeders aen alle Couriers, Postillons, Boden, Voerlieden ende andere, die innne te brengen ende inne te voeren, in onse Provintie van Brabant, ofte in de Landen van Overmaese, alles op pene van dry hondert guldens voor d'eerste reyse, van ses hondert voor de tweede reyse, ende van eeuwich bannissement uyt onse voorsz. Staeten voor de derde, de voorsz. amenden te verdeelen een derden t'onsen behoeven, een ander derde aen den Officier doende het exploit, ende het derde voor den aenbrenger, ende ten opsichte van de gene die niet en sullen hebben om de voorseyde amenden te betaelen, op pene van arbitraire straffe, welke penen oock sullen zyn tot laste van de gene de welke hun sullen verstouten de voorsz. Gazette te lesen: Ende om te voorkomen, dat niemant sich soude connen verschoonen onder den deekmantel van eenige daer van ontfangen te hebben tegen synen wille, als hem synde toegesonden onder enveloppe oft couvert sonder synen voorigen wete, Wy willen ende ordonneren dat de gene die eenige alsoo sullen hebben ontfangen, sullen gehouden syn op de selve penen ende amenden de selve aenstondts sonder die aen andere gemeyn te maecken, te draegen aen den Officier principael van de Plaetse, ofte aen de Fiscalen van onse Raede van Brabant, is't dat den cas voorvalt binnen Brussel, om by de voorsz. Fiscalen ofte Officie-

ren aen de welke sy sullen zyn ter handt gestelt, gedaen te worden de devoiren van hunne ampten. Ende op dat onse tegenwoordige Ordonnantie punctuellycken worde achtervolght, ende dat niemant daer van soude pretxteren redene van onwetenschap, Wy willen dat de selve sal worden gepubliceert ende geplackt, alomme alwaer men gewoon is publicatien ende affixien te doen.

Ontbieden daeromme ende bevelen aen onse seer-lieve ende getrouwe die Cancellier ende Luyden van onsen Raede van Brabant, Gouverneur van Limbourg, ende aen alle andere onse Rechteren, Officieren ende Onderstaeten die dit aengaen sal, dat sy dese onse tegenwoordige Ordonnantie observeren ende onderhouden, ende doen exactelyck observeren ende onderhouden, sonder eenige gunste, ooghtuyckinge ofte dissimulatie, **WANT HET ONS ALSOO GELIEFT.** Des L'oirconden: hebben Wy onsen Grooten Segel hier aen doen hangen. Gegeven in onse Stadt van Brussel den 7. Mey in 't jaer ons Heere 1757, ende van onse Rycken het seventhiende.

